

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

UNIVERZITET U SARAJEVU

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA SARAJEVO

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

**SOCIJALNA UKLJUČENOST OSOBA SA POSEBNIM POTREBAMA U
OSNOVNOM OBRAZOVANJU**

- studija slučaja Općina Jajce -

- magistarski rad -

Kandidatkinja: Sejada Begić Huskić

Mentor: Prof. dr. Adnan Džafić

Broj indeksa: 371/ II - SOC

Sarajevo, juli 2020. godine

Sadržaj

UVOD	1
1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI DIO	2
2. SOCIJALNA UKLJUČENOST	9
2.1.Socijalna uključenost u obrazovanje.....	10
2.2.Socijalna isključenost.....	18
2.2.1. Da li su osobe sa posebnim potrebama žrtve diskriminacije u društvenoj zajednici	19
2.3. UNESCO Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju.....	21
2.3.1. Nasilje nad djecom sa posebnim potrebama	21
3. ODNOS DRUŠTVA PREMA DJECI SA POSEBNIM POTREBAMA	22
3.1.Djeca sa posebnim potrebama	24
3.2.Prava djece sa posebnim potrebama	29
3.2.1. Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju.....	30
4. ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA KOD DJECE SA POSEBNIM POTREBAMA	31
5. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE	36
5.1. Rezultati istraživanja-analiza anketiranja	37
5.2.Intervju i analiza intervjuja	54
5.3. Preporuke rada sa djecom sa posebnim potrebama	56
ZAKLJUČAK.....	58
LITERATURA	60
PRILOZI RADU	66

„ Poštujemo, uključimo, uvažimo ! “

Unicef

UVOD

Fokus empirijskog istraživanja socijalne uključenosti osoba sa posebnim potrebama su dvije škole : OŠ „ 13.Rujan “ i OŠ „ Berta Kučera „ U okviru teorijsko – metodološkog dijela govorićemo o predmetu istraživanja, problemu istraživanja, sistemu hipoteza , naučnim i društvenim ciljevima istraživanja, metodama istraživanja. Detaljno ćemo obraditi poglavlje socijalne uključenosti u obrazovanju. Doći ćemo do odgovora da li su osobe sa posebnim potrebama žrtve diskriminacije u društvenoj zajednici. Pozvaćemo se na UNESCO Konvenciju protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju, te pojasniti o nasilju prema djeci sa posebnim potrebama. Kakva je uloga nevladinih organizacija kod djece sa posebnim potrebama saznati ćemo u nastavku rada. Koristićemo dva video linka u trajanju od 01' :45" kojim ćemo prikazati način rada sa djecom sa posebnim potrebama. Za video linkove posjedujemo pristanak roditelja djece sa kojom se radi. Sproveli smo istraživanje sa 200 ispitanika u obje škole. Obrada podataka, analiza podataka i rezultate istih predstaviti ćemo grafičkim putem procentualno, te za svako anketno pitanje kojih je 12 dati zaključak istraživanja do kojega smo došli. Komparacijom istraživanja koje je obavila Prism Research u suradnji sa Unicefom, USAID i Evropskom Unijom, pod nazivom „ Znanje stavovi, iskustva sa djecom sa smetnjama u razvoju“ juni, 2013 . godine, došli smo do približno istih rezultata. Intervjue smo sproveli sa 7 ispitanika različitih profesija radi što adekvatnijeg saznanja. U nastavku smo izvršili analizu urađenih intervjuja. Zatim ćemo navesti koje su to preporuke rada sa djecom sa posebnim potrebama. U zaključnom djelu rada kao sublimaciju svega što smo radili naveli smo rezultate do kojih smo došli nakon istraživanja, kao i zaključke sprovedenih intervjuja. U težnji za što objektivnijim zaključkom/mišljenjem nadamo se da će ovo istraživanje biti od koristi bar u području u kojem je i sprovedeno.

1. TEORIJSKO - METODOLOŠKI DIO

➤ *Problem istraživanja*

Vrijeme u kome živimo prožeto je mnogim problemima koji utječu na cjelokupno društvo. Jedan od tih problema, a kojem se posvećuje malo pažnje, jeste socijalna uključenost osoba sa posebnim potrebama. Kroz historiju možemo primijetiti da diskriminacija i omalovažavanje predstavljaju osnovna obilježja odnosa prema ovim osobama. S druge strane, može se primijetiti da se u posljednjih nekoliko godina položaj osoba sa posebnim potrebama protkan mnoštvom prepreka, kako kroz obrazovni proces tako i na tržištu rada. Uvođenjem socijalne uključenosti osoba s posebnim potrebama u obrazovni proces, mijenja se način gledanja društvene zajednice. Na taj način se nastoji olakšati prihvatanje i poštivanje drugog i drugačijeg odnosno različitih osoba u obrazovnom sistemu i njihove ravnopravnosti. *Nameće se pitanje, da li su djeca sa posebnim potrebama dovoljno uključena u proces obrazovanja?* Kada je u pitanju proces obrazovanja djece sa posebnim potrebama nezadovoljstvo postojećim stanjem uzrokuju neusklađeni nastavni programi, nedostatak didaktičke opreme, informacije koje nisu dostupne u formatima korištenim od strane pojedinih grupa osoba s posebnim potrebama (pismo, znakovni jezik i sl.) i nedovoljno educiran kadar za rad sa osobama s posebnim potrebama. Najveći problem ipak predstavljaju predrasude o osobama sa posebnim potrebama, te njihovim mogućnostima i radnoj sposobnosti. U tome svemu, veliku ulogu ima neusklađenost obrazovnog procesa sa potrebama i mogućnostima osoba sa posebnim potrebama. Kada se konkretnije osvrnemo na obrazovanje, nastava bi trebala prilagođena osoba s posebnim potrebama, a za rad sa ovakvim učenicima trebala bi se angažovati stručna lica. Iako je problem osoba sa posebnim potrebama prisutan u cijelom svijetu, njemu se ne pristupa na isti način svugdje. Zbog toga se treba i osvrnuti na materijalno stanje porodica iz kojih učenici dolaze i koliko su njihovi roditelji u mogućnosti da svojoj djeci obezbjede adekvatno obrazovanje koje će im pomoći da jednog dana postanu samostalne ličnosti.

➤ **Predmet istraživanja**

Osobe sa posebnim potrebama od drugog svjetskog rata do danas imaju drugačiju ulogu u društvu, a ona se ni na današnjem vremenu nije znatno promijenila. Društvo u kome živimo nije svjesno sve većih problema sa kojima se susreću ove osobe u obrazovnom procesu, ali i van institucija koje su zadužene za pomoć ovoj populaciji.

Veliku ulogu u njihovom životu imaju roditelji koji su, možda, i jedini kojima je zapravo stalo do njih samih. Roditelji djece sa posebnim potrebama trebaju biti uporni, spremni i odlučni u rješavanju teškoća koje nastaju u porodici i van nje tokom čitavog razvoja djeteta. Također, roditelj treba da prepozna i izađe u susret potrebama svog djeteta i da mu u skladu sa sposobnostima pomaže u osamostaljivanju i uključivanju u život društvene sredine. *Tako socijalna uključenost treba da bude jačeg intenziteta od socijalne isključenosti osoba sa posebnim potrebama.* Predmet istraživanja: odnos specijaliziranih institucija u društvu prema procesu socijalne inkluzije osoba sa posebnim potrebama u cilju omogućavanja adekvatnog sudjelovanja u društvenom životu.

Ovakvim osobama treba pružiti svaki vid podrške i ravnopravnosti u društvu.

➤ **Teorijska osnova istraživanja**

Zbog adekvatne analize istraživačkog problema, potrebno je definirati osnovne pojmove koji su bitni da bi se izvršila analiza master rada. Pojmove kao što su: socijalna uključenost, socijalna isključenost, djeca sa posebnim potrebama, inkluzija, obrazovanje, socijalizacija, socioterapija, koristiti ćemo u radu radi analitičkog uvida u predloženu temu. Stručna literatura, knjige, časopisi, te priručnici omogućiti će bolji uvid u različite poglede na socijalnu uključenost, njeno shvatanje kroz historiju i socijalnu uključenost djece sa posebnim potrebama u procesu obrazovanja. Putem ankete koja će biti provedena u Osnovnim školama: OŠ "13. Rujan", i OŠ "Berta Kučera", na području Grada Jajce, odnosno među učenicima, zatim intervju sa nastavnicima i roditeljima, pokušati ćemo doći do saznanja kakva je uključenost djece sa posebnim potrebama u obrazovnom procesu općenito, te kako se drugi učenici opходе prema djeci sa posebnim potrebama i koliko su osnovne škole odnosno nastavnici spremni za rad sa takvim učenicima.

- ✓ **Socijalna uključenost** - proces koji osigurava da stanovništvo koje je pod rizikom od siromaštva i društvene isključenosti dobije mogućnosti i resurse neophodne za potpuno učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i da dostigne životni standard i blagostanje koje se smatra uobičajenim u društvu u kojem žive. To obezbeđuje veće učešće u procesu donošenja odluka koje utiču na njihove živote i pristup osnovnim pravima (Vuković, Araderenko, 2011 : 18) .
- ✓ **Socijalna isključenost** - proces, tokom kojeg se izvesne individue potiskuju na marginu društva i sprečava se njihovo učestvovanje u potpunosti u društvu, zbog njihovog siromaštva ili odsustva osnovne stručnosti i mogućnosti permanentnog učenja, ili kao rezultat diskriminacije. (Vuković, Araderenko, 2011:18) .
- ✓ **Djeca sa posebnim potrebama** – „su ljudi kojima je potrebna posebna pomoć ili skrb, na primjer, jer imaju invaliditet.

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/special-needs> (pristupljeno: 25. 04.2018).

- ✓ **Inkluzija**- „, uključenje, uključivanje, obuhvatanje, sadržavanje u sebi, uračunavanje u, podrazumjevanje“ <https://dejanakovacevic.files.wordpress.com/2013/04/def-io-nskola.pdf> (pristupljeno: 25.04. 2018).
- ✓ **Obrazovanje**- društveni proces, relativno izdvojeni deo procesa socijalizacije i vaspitanja kao uvođenja mladih članova društvene zajednice u društvene procese, u kojem mlađi članovi stiču znanje i umeća koja su od značaja za njihove buduće delatnosti u društvu, pre svega za učešće u radnom procesu (na osnovu društvene podele rada), za društvenu komunikaciju, usklađivanje svog ponašanja sa drugim članovima društva. ‘’ (Sociološki leksikon, 1982 : 415).
- ✓ **Socijalizacija** - sticanje veština, znanja, motiva i stavova koji su potrebni za izvršenje sadašnjih i budućih uloga pojedinaca u društvu" (Rot, 1983: 68).
- ✓ **Sociologija vaspitanja i obrazovanja** - sociološka disciplina koja se bavi sledećim osnovnim oblastima: 1. ispitivanjem društvene-istorijske i kulturne uslovljenosti procesa socijalizacije, 2. vaspitanja i obrazovanja kao društvenih pojava. To znači da se bavi

istorijski promenljivih, ali i stalnih društvenih pojava koje se moraju iznovaostvariti od strane svake generacije i za svaku generaciju." (Sociološki leksikon, 1982: 652).

- ✓ **Sociologija obrazovanja** se bavi proučavanjem unutrašnje strukture socijalizacije : odgoja i obrazovanja kao društvenih pojava u okviru raznih društvenih skupina, gdje se ti procesi obavljaju (porodica, škola, organizacije koje okupljaju ljude, vršnjaci).

U njoj se raspoznaju razvojne linije : 1. školska etnografija koja nudi opis školskih društvenih sistema naglašavajući važnost interakcije između učitelja i učenika za obrazovni uspjeh, 2. pogled sociologa obrazovanja na školu kao na tvoritelja kulturne reprodukcije kojom se omogućava usvajanje skrivenog kurkuluma. (Lavić 2014 : 655).

- ✓ **Socioterapija** - Metod lečenja pacijenata u velikim grupama (čiji se broj kreće od 25 do 50 pacijenata (Sociološki rečnik, 2007: 580).

➤ **CILJEVI ISTRAŽIVANJA**

Korist Na osnovu dobijenih rezultata ukazati ćemo na situaciju sa kojom se suočavaju djeca sa posebnim potrebama. (izvršiti dopunu nakon dobivenih rezultata)

Korisnici ovih rezultata su djeca sa posebnim potrebama na području grada Jajca, što svakako uključuje i djecu sa drugim vidom oštećenja u razvoju sa područja BiH. Koristi će imati i društvo BiH.

Ciljeve istraživanja možemo podijeliti na: naučne (spoznajne) i društvene (pragmatične).

➤ **Naučni (spoznajni) ciljevi istraživanja**

Naučni cilj: doprinijeti poboljšanju socijalne uključenosti djece sa posebnim potrebama u obrazovnom sistemu, jer se radi o nečemu što je potrebno za napredovanje djece sa posebnim potrebama u njihovom nastavku života. Takođe, cilj je uočiti da li su ikakve promjene izvršene u procesu obrazovanja sa osobama sa posebnim potrebama. Istraživat će u etapama koje obuhvataju definiranje pojmova socijalna uključenost, socijalna isključenost, djeca sa posebnim potrebama, osnovna škola, obrazovanje, socijalizacija. Nakon toga, istraživanje se nastavlja kroz analizu socijalne uključenosti. Istaknut će i socijalne isključenosti i kako se ona

manifestira. Na samom kraju, provest ću empirijsko istraživanje koje uključuje anketu i intervju. Podaci će se prikupljati na području grada Jajca.

➤ **Društveni (pragmatični) ciljevi istraživanja**

Društveni cilj: prikazati značaj odnosa društva spram djece sa posebnim potrebama i njihove socijalne uključenosti u društveni život. Prikazati kakve su promjene izvršene u obrazovnom sistemu kada je riječ o inkluziji osoba sa posebnim potrebama. Potrebno je povećati svijest društva, odnosno porodice, učenika i obrazovnih institucija o pridavanju posebne pažnje osobama s posebnim potrebama kako bi se osjećali dijelom društvene zajednice. Nastojimo doći do saznanja u koliko mjeri nastavnici prilagođavaju nastavne programe djeci s posebnim potrebama. Samim tim trebali bi doći do uvida koliko su nastavnici u osnovnim školama osposobljeni za rad sa osobama sa posebnim potrebama. Nastojimo doći do podataka koji govore o problemima s kojim se susreću osobe s posebnim potrebama odnosno njihovi roditelji kada je u pitanju njihovo obrazovanje, te kako se mogu riješiti ti problemi ili ih bar smanjiti. Međutim, svjesni smo da osobama s posebnim potrebama treba poseban program obrazovanja koji zahtjeva veća novčana sredstva. S tim u vezi želimo doći do informacija koji su oblici pomoći od određenih nadležnih institucija koje se bave problemom djece sa posebnim potrebama i njihovim uključivanjem u društvenu zajednicu.

➤ **SISTEM HIPOTEZA**

➤ **Generalna hipoteza**

Osobe sa posebnim potrebama nisu dovoljno uključene u obrazovni proces, a njihova uključenost u obrazovni proces je jako važna u njihovom daljem razvoju i osposobljavanju da se prilagode životu u društvenoj zajednici.

➤ **Razrađujuće hipoteze**

1. Nastavnici trebaju dodatnu edukaciju za rad sa osobama sa posebnim potrebama.
2. Osobe sa posebnim potrebama najčešće su žrtve diskriminacije u društvenoj zajednici.

3. Nevladine organizacije pomažu osobama s posebnim potrebama, te im pružaju pomoć i podršku putem raznih programa. Takođe, osnažuju osobnosti socijalizacije i socijalne uključenosti.

➤ **Varijable i indikatori**

➤ **Nezavisna varijabla**

Socijalna uključenosti pomaže osobama s posebnim potrebama da se osjećaju prihvaćeno i uvaženo u društvu. Također, olakšava im sudjelovanje na nastavi i ostalim aktivnostima predviđenim u obrazovnom sistemu.

➤ **Zavisna varijabla**

Nedostatak educiranog kadra i podrške roditeljima od strane određenih institucija, odražava se na njihovo učešće u obrazovnom sistemu.

➤ **Indikatori**

- ✓ Saradnja nastavnika sa roditeljima
- ✓ edukacija kadra,
- ✓ komunikacija sa stručnim osobljem,
- ✓ prilagođavanje programa za djecu s posebnim potrebama.

➤ **KLJUČNE RIJEČI**

Socijalna uključenost, socijalna isključenost, djeca sa posebnim potrebama, inkluzija, obrazovanje, socijalizacija, socioterapija.

➤ **METODE ISTRAŽIVANJA**

Tokom izrade magistarskog rada biti će korištene sljedeće metode: analiza sadržaja, komparativna metoda i studija slučaja.

➤ **Tehnike istraživanja**

Prilikom izrade master teze koristićemo slijedeće tehnike: komparativna i statistička studija slučaja. Tehnike koje ćemo primjenjivati su : anketa i intervju. Ankete ćemo sprovesti u OŠ „13.Rujan“ i OŠ „ Berta Kučera“. Intervju ćemo sprovesti sa (pedagog osnovne škole, direktorica Centra za socijalni rad, roditelji djece). Nakon provedenog intervjuja, prikazat ću pitanja i dobivne odgovore sa nastavnicima, roditeljima djece i stručnim osobljem.

- ✓ Uzorak: 200 ispitanika
- ✓ Ciljna skupina : učenici osnovnih škola OŠ „13.Rujan“, OŠ „ Berta Kučera“, nastavnici, roditelji , pedagozi.
- ✓ Područje koje će biti obuhvaćeno u toku istraživanja je : Srednjobosanski Kanton (SBK), Grad Jajce.
- ✓ Vremenski okvir istraživanja: istraživanje će biti sprovedeno u toku 2018/2019 godine.

2. SOCIJALNA UKLJUČENOST

Prema mišljenju stanovnika BiH je da su uslovi za život djece sa posebnim potrebama nezadovoljavajući. Dok jedni smatraju da su ta prava zakonom regulirana, drugi smatraju da se ti zakoni ne poštuju dovoljno. U nastavku rada ćemo detaljno pojasniti kakva je uključenost djece sa posebnim potrebama u školama, odnosno u bosanskohercegovačkom društvu.

Evropska Unija sprovodi strategiju kojom se zalaže da postane jaka, održiva ekonomija do 2020. godine, sa osnivanjem više radnih mjesta. Socijalna uključenost podrazumjeva unaprijeđenje svoje politike i smanjenje siromaštva. Socijalna politika Evropske unije ima zadatak da u BiH promovira zaposlenost, radi na poboljšanju životnih i radnih uslova, razvije ljudske resurse kako bi bili obezbjeđeni održivi sistemi zaposlenosti, usvaja mjere za borbu protiv isključenosti.

Prioriteti Evropske Unije u BiH su da se izvrši modernizacija socijalne zaštite, sa akcentom na porodice sa djecom, penzionere ili invalidna lica. Zatim poštivanje prava građana BiH, da svaki građanin ima pravo pristupu zdravstvenih usluga. U prioritete spadaju i promjene koje se uvode kada je u pitanju zdravstvena zaštita djece, smanjenje broja nezaposlenih osoba, usklađivanje politike, reintegracija povratnicima i mogućnost korištenja usluga koje im slijede zakonom. EU teži da ispuni zadane prioritete.

Da li je to moguće ostvariti u BiH? **Znači li to možda da se teži bogaćenju bogatih, a osiromašnju siromašnih? Kakve to veze ima sa socijalnom uključenošću djece sa posebnim potrebama?!**

Koliko je David Harley bio u pravu prilikom takve konstatacije jasno nam pokazuje situacija u kojoj se BiH danas nalazi. Na ovo pitanje dati ćemo odgovor u zaključnom dijelu rada.

2.1.Socijalna uključenost u obrazovanje

Prema Wood, 1995. L.T. Vigotski razmatra proces učenja u društvenom kontekstu odnosno zanima se za razumijevanje , evoluciju i prijenos ljudske kulture. On je uspio spojiti psihologiju s tumačenjem povijesti , " likovnih umjetnosti, književnosti, kulturnih delatnosi i sa sociologijom , te stvoriti " ništa manje do suvislu teoriju humanističkih i društvenih znanosti" (Cerić, Alić, 2005: 45). Ova socio-kulturalna teorija predstavlja polazište za razvoj inkluzivnog obrazovanja i od velikog je značaja kada govorimo o inkluzivnom obrazovanju.

Zahvajućuji inkluzivnom obrazovanju moguća je borba protiv svakog isključivanja bez obzira o kojoj osnovi se radilo. To uključuje proces promjena svake osobe koja je dovoljno otvorena i spremna na iste.

Inkluzivno obrazovanje se definira kao " nova paradigma razmišljanja i postupanja na način koji uključuje osobe u društvo, gdje su različitosti postale više normom nego izuzetkom" (Cerić, Alić, 2005 : 26).

Kako bi inkluzivno obrazovanje bilo učinkovito trebali bi poći od određenih stavova kao što su : djeca imaju sposobnost učenja, a to ovisi od njihovih mogućnosti; odgoj djece podrazumijeva njihovu interakciju sa svojim vršnjacima u razredima, školama. Potrebe učenika i rješavanje problema odgojno obrazovne i psihološke vrste je jedna od obaveza u odgovornosti školskog sistema.

Cilj inkluzivnog obrazovanja je smanjenje isključenosti u obrazovanju unatoč kompleksnosti koje ovaj pojam podrazumijeva. To je poprilično složen, komplikovan i dug proces u društvu. Proces i nastojanje dvojnog školovanja djece zastupljen je i u BiH. Dugo je bila izražena odbojnost za školovanje takve djece u redovnim školama iako se radilo o djeci sa manjim psiho-fizičkim smetnjama. Opravdanje za takvo nešto obično se nalazi da je sa takvom djecom potrebno dodatno angažovanje osoblja, da im je nemoguće posvetiti svu pažnju koja zaslužuju i da je to napor za edukatora.

Inkluzija u školama:

- ✓ Srednja strukovna škola „Jajce“
- ✓ OŠ „13.Rujan“
- ✓ OŠ „Berta Kučera“

Sa obzirom na plan sprovođenja istraživanja u OŠ kao ciljnom grupom, volonterskog rada u Srednjoj strukovnoj školi „ Jajce“ anketa sa učenicima i intervjuaa sa osobama, te njihovih rezultata dati ćemo kratko viđenje situacije i jasan odgovor na slijedeća pitanja:

- ✓ *Da li su djeca dovoljno uključena u proces obrazovanja?*
- ✓ *Kakav je odnos nastavnika prema osobama sa posebnim potrebama?*
- ✓ *Da li nastavnici trebaju dodatnu edukaciju za rad sa djecom sa posebnim potrebama?*

Da li su djeca s posebnim potrebama dovoljno uključena u proces obrazovanja?

Vodeći se narodnom izrekom " Uvijek može bolje" istaknuti ćemo samo neke od prepreka sa kojima se suočavaju djeca sa posebnim potrebama u procesu obrazovanja. To su:

- nezadovoljstvo postojećim stanjem uzrokuju neusklađeni nastavni programi,
- nedostatak didaktičke opreme, informacije koje nisu dostupne u formatima korištenim od strane pojedinih grupa osoba s posebnim potrebama (pismo, znakovni jezik i sl.),
- nedovoljno educiran kadar za rad s osobama s posebnim potrebama,
- predrasude o osobama s posebnim potrebama, te njihovim mogućnostima i radnoj sposobnosti,
- neusklađenost obrazovnog procesa sa potrebama i mogućnostima osoba sa posebnim potrebama,
- redovne škole nemaju mašine za obučavanje Brajevom pismu, vibracioni stolovi za gluhe i nagluhe, sobe za senzornu stimulaciju za višestruko ometene učenike,
- neprilagođenost nastave osobama s posebnim potrebama,
- nastava za djecu s teškoćama u razvoju ne traje duže od četiri sata, obzirom da bi trebala trajati i do šest sati,
- neangažovanost dovoljnog broja stručnih lica,
- materijalno stanje porodica iz kojih učenici dolaze i koliko su njihovi roditelji u mogućnosti da svojoj djeci obezbjede adekvatno obrazovanje koje će im pomoći da jednog dana postanu samostalne ličnosti.

- Inkluzija učenika u školi

Inkluzivno obrazovanje je sredstvo borbe protiv svakog isključivanja prema bilo kojoj osnovi. To je proces promjene koji može započeti u svakome od nas ako smo dovoljno otvoreni i spremni na takve promjene.

Vratimo se nastavku o temi socijalno uključivanje sa obzirom da socijalno isključivanje sve više se teži prikazati kroz moderne trendove. Obrazovnim sistemom, moderniziranjem istog nastoji se utjecati na svijest društvene zajednice, prvenstveno porodice koja prenosi model ponašanja na učenike škola.

Koliko smo mi kao zajednica spremni da poštujemo pravo svih na život i obrazovanje pod jednakim uvjetima. Bosanskohercegovačko društvo koliko god imalo utjecaja ostalog društva je specifično po prihvatanju osoba sa posebnim potrebama.

Kada govorimo o inkluziji o školama pomenuti ćemo istraživanje kojim se bavio Hoffman koji je istraživao uspješnost socijalizacije djece s posebnim potrebama u njihovim razrednim sredinama tijekom početnog osnovnoškolskog obrazovanja, ulogu i ponašanje ostalih učenika. Došao je do rezultata da je socijalizacija u razrednim sredinama loša. Razina empatijske brige prema djeci sa socijalnim potrebama je svedena na minimum, za razliku od odnosa prema ostalima sa kojim je ta briga bila izražena.

Sa obzirom da inkluzivno obrazovanje uključuje sve učenike u odgojno-obrazovnom procesu, predstavlja trajan proces, ne promjenu u stanju društva nego i promjenu shvatanja.

Svi učenici imaju pravo da uče, da imaju potporu nastavnog osoblja, obrazovne strukture, pristup metodologiji, da provode određene aktivnosti koje su u skladu sa nastavnim procesom.

Šta se teži postići inkluzijom?

Cilj je da se uključivanjem učenika u određene aktivnosti škole postigne maximum, a isključivanje svede na minimum. Teži se postići učenju potreba sve djece bez diskriminacije, odnosno bez obzira na spol, jezik, klasu ili neko psiho- fizičko oštećenje. Inkluzija je poveznica pedagoško-organizacijskog razvoja unutar postavljenih smjernica razvoja.

- **Uloga i povezanost škole (specijalne) i društva u inkluzivnom obrazovanju**

Jedno od glavnih zadataka obrazovanja jeste otklanjanje smetnji koje ometaju učenje. Bitno je naglasiti da su škola i društvo međusobno povezani. Ta povezanost ovisi o preprekama koje se nađu na put, kao i o načinu savladavanja istih. Svakako treba napomenuti i rad na buđenje svijesti i poticanju djelovanja sa ciljem da se udovolji potrebama svih učenika. Zaista je BiH veliki izazov kada je u pitanju odgojno-obrazovni sustav, sa akcentom na djecu sa posebnim potrebama.

Ne zaboravimo pomenuti povezanost rada učenik-nastavnik-asistent. Koliko god da je cilj nastavnika da nauči učenika određenu metodu, cilj učenika bi bio da to savlada u najboljoj mjeri ukoliko se radi o djeci bez oštećenja. Zapitajmo se na trenutak:

- **Kakva je povezanost/ uloga nastavnika u radu sa djecom posebnih potreba?**

Tu govorimo o suradnji djece-nastavnika-roditelja-stručnog tima za opservaciju. Bez ovakve spona ne bi bilo krajnjeg rezultata. Za djecu je nastavnik autoritet, onaj od čije pripremljenosti ovisi kvalitet nastave. Postupa li nastavnik sa djecom grubo, agresivno, to će otežati rad u tolikoj mjeri da dijete neće htjeti više ići u školu. Uz pripremljenost nastavnika bitne su alati koje koristi.

- **Uloga roditelja u socijalnoj uključenosti djece sa posebnim potrebama**

Velika je uloga roditelja kada su u pitanju djeca sa posebnim potrebama. Principi koje roditelji trebaju slijediti su slijedeći:

- " Prava i dužnosti roditelja su zakonski određeni, što zahtijeva od roditelja da brinu za razvoj svog djeteta.
- Roditelji djece sa posebnim odgojno-obrazovnim potrebama pri korištenju tih prava često trebaju pomoć stručnjaka.
- Partnerstvo roditelja i stručnjaka podrazumijeva poštovanje, komplementarna očekivanja i spremnost učenja jednih od drugih.
- Roditelji najbolje poznaju svoje dijete, zato se veći napredak postiže onda kada se prepliće znanje stručnjaka i roditelja.
- Roditelje treba podsticati na suradnju sa stručnjacima da dijete na vrijeme dobije adekvatnu vrstu pomoći.

- Potrebno je ponuditi sve odgovarajuće informacije o djetetovom razvoju, njegovim posebnim potrebama, da bi roditelji i kod kuće podsticali dijete.
- Roditelji su spremniji surađivati sa stručnjacima ako mogu aktivno sudjelovati u komunikaciji sa njima.
- Stručnjaci se moraju potruditi da skupa sa roditeljima planiraju tretman djeteta i da se izražavaju jezikom koji roditelji razumiju.
- Roditelji djeteta sa posebnim potrebama tokom cijelog vremena tretiranja djeteta trebaju emocionalnu i moralnu podršku. Roditelji dolaze iz različitih sociokulturnih sredina, imaju različito znanje, komunikacijske sposobnosti, interese (Kavkler, 2003.) koje treba uvažavati. (Vodič za inkluziju u obrazovanju, 2006:35).

Za djecu sa posebnim potrebama škola ne predstavlja baš pozitivno iskustvo. Prisutni su mnogi problemi sa kojima se suočavaju nastavnici.

Značaj inkluzije djece sa posebnim potrebama nije previše naglašen. Prepreka tome mogu biti predrasude koje se jedino mogu suzbiti integracijom sa djecom sa posebnim potrebama. Inkluzija medija kao najjačeg oružja je isto tako bitna. Upoznavanjem stanovništva sa ovakvom djecom doprinosiće većem razumijevanju i toleranciji istih.

- Integracija djece sa posebnim potrebama

Prema (Kavkler, 2003.) integracija često znači samo smještaj djeteta sa posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u redovnu instituciju, te tako sredina pokušava prilagoditi dijete nekom "prosjeku" da bi se lakše uključilo u redovni sistem obrazovanja.

Kakva je integracija djece sa posebnim potrebama i njihovih vršnjaka koji nemaju posebne potrebe? Socijalna integracija se zasniva na davanju prilike svakom djetetu da uči, igra se, te da se razvije u osobu koje razumije i poštuje druge.

Koristi inkluzivnog obrazovanja

Socijalna interakcija je od velike važnosti za djecu. Na koji način dijete ima koristi od interakcije sa svojim vršnjacima prilikom redovnog školovanja navesti ćemo na slijedeći način:

- ✓ " Razvoj socijalnih vrijednosti, stavova, pogleda na svijet i opće sposobnosti.
- ✓ Predviđanje i Utjecaj na buduće mentalno zdravlje djeteta (djeca koja imaju slabe odnose s vršnjacima i ostaju socijalno izolirana, sklona su psihičkim problemima kad odrastu).
- ✓ Podučavanje djece kako da ne budu socijalno izolirani. Grupa vršnjaka pruža okruženje u kojem se uče i vježbaju socijalne vještine.
- ✓ Podučavanje djece kako da kontrolišu agresivno ponašanje. Nadvladavanje agresije u društvu sebi jednakih siguran je način da se nauče i vježbaju granice do kojih se smije ići. Razvoj socijalnih vrijednosti, stavova, pogleda na svijet i opće sposobnosti.
- ✓ Predviđanje i Utjecaj na buduće mentalno zdravlje djeteta (djeca koja imaju slabe odnose s vršnjacima i ostaju socijalno izolirana, sklona su psihičkim problemima kad odrastu). Podučavanje djece kako da ne budu socijalno izolirani. Grupa vršnjaka pruža okruženje u kojem se uče i vježbaju socijalne vještine.
- ✓ Podučavanje djece kako da kontrolišu agresivno ponašanje. Nadvladavanje agresije u društvu sebi jednakih siguran je način da se nauče i vježbaju granice do kojih se smije ići. Pomoć pri razvijanju spolnog identiteta. Dok je obitelj ta koja prva sudjeluje u tom procesu, vršnjaci ga proširuju i razvijaju.
- ✓ Pomoć pri razvijanju širih pogleda na svijet i pomak od egocentrizma. Utjecaj na obrazovno postignuće djeteta i njegove ciljeve za budućnost.
- ✓ Uzori među vršnjacima za usvajanje vještina i ponašanja. Aktivnosti na razini dobi u područjima gdje ne postoje poteškoće. Veće samopoštovanje zbog boravka u redovnoj grupi. (Vodič za inkluziju u obrazovanju, 2006: 30).

Koristi za vršnjake su slijedeće:

- Imaju priliku da uče od svojih vršnjaka.
- Kod djece se javlja povećanje samopoštovanja jer mogu pomoći drugoj djeci.
- Interakcijom sa drugom djecom otvraju se putevi učenja novih socijalnih vještina.
- Empatija prema djeci sa posebnim potrebama.
- Djeca dolaze do saznanja da svaki pojedinac može savladati svoje teškoće i na kraju postići uspjeh.
- Vlastite sposobnosti i vještine biće cijenjene i priznate.

Veliku korist inkluzije djeteta u redovno odjeljenje imaju i roditelji. Oni imaju osjećaj da je njihovo dijete napokon prihvaćeno, da nije odbačeno, da se radi na povećanju samopouzdanja njihove djece, podrške, novih saznanja, da je djetetu je pruženo znanje, a svakom roditelju je cilj da je njegovo dijete sretno u onolikoj mjeri koliko je to moguće u odnosu na njegovo zdravstveno stanje. Roditelji nakon uspostavljene dijagnoze za svoje dijete bivaju prepušteni sami sebi. Nekad im je internet jedina izvor informacija što može imati negativne posljedice kao i priklanjanje alternativnom načinu liječenja koji ima samo negativan efekat po njihovo dijete.

Nemaju svi roditelji isti stepen obrazovanja, istu materijalnu moć. Razlika je evidentna. Zakon jačega uvijek igra ulogu, pa roditelj slabijeg imovinskog stanja nemaju mogućnosti priuštiti svom djetetu svu njegu, dok oni koji imaju mogućnosti angažuju privatnog stručnjaka za svoje dijete.

Od velike je važnosti takve roditelje ohrabriti, dati im nadu u bolje sutra. Sociterapijom roditelja omogućiti ćemo da se podigne svijest i samopouzdanje koje će roditelj prenijeti na svoje dijete. Zdrav roditelj je skoro isto što i zdravo dijete. Međutim, pripremanje roditelja na takvu ulogu bi bilo uzaludno ukoliko im zajednica bar na neki način ne olakša situaciju u kojoj se nalaze.

Prema Haralambosu obrazovno dostignuće se može postići u samom obrazovnom sistemu. Konkretno, roditelji su ti koji troše novac na svoju djecu i na taj način ih upisuju u privatne škole. Od ekonomske situacije roditelja ovisi da li će dijete biti u mogućnosti da ima sve uslove koji su mu neophodni da bi koliko toliko bilo u funkciji. To zavisi i od stepena djetetove invalidnosti. Kao izuzetno važnu ulogu u obrazovanju djece sa

posebnim potrebama navodi interakciju, koja također ovisi od dobre volje pojedinaca da prihvate, razumiju i budu tolerantni sa djecom sa posebnim potrebama.

U nastavku rada navesti ćemo šta je potrebno znati kada se vrši praćenje nastavnog programa djece sa posebnim potrebama:

" **utvrditi** razinu sposobnosti i (pred)znanja za svako nastavno područje (inicijalna procjena)

- **odrediti:**

- godišnji cilj odgoja i obrazovanja
- kratkoročne ciljeve odgoja i obrazovanja

- **utvrditi** opseg do kojeg će učenik sudjelovati u **redovnom** programu

- **odrediti:**

- vrijeme početka i trajanja individualne pomoći
- kriterije, sredstva i metode evaluacije

- **navesti** stručnjake odgovorne za izradu i praćenje programa

- **predložiti** moguće promjene u provedbi prilagođenog programa

- **prihvatiti** činjenicu da neki učenici s posebnim edukacijskim potrebama mogu:

- napredovati (u svim ili nekim područjima) kao i njihovi vršnjaci, a
- samo dio do određene granice, ali da
- učenika koji se ne može odgajati i obrazovati sukladno svojim sposobnostima.

- na kraju svake školske godine potrebno je **vrednovati** učinkovitost programa

- visoka razina **stručnosti i kreativnosti** (učitelja/nastavnika i stručnog saradnika/defektologa)

- polazi se od cilja i zadataka koji ima isti program u odnosu na **sve** učenike

- učenici s posebnim potrebama program ostvaruju zavisno različitim:

- sposobnostima, razinama znanja,
- tempom usvajanja

- **minimalni standard** „obrazovnog profila ili dopuštena mjera“ treba biti poštivana (u SŠ)"

- ne smije biti narušena **cjelovitost** obrazovnog profila (u SŠ)

<https://ars-longa.page.tl/Djeca-sa-posebnim-potrebama.htm> (pristupljeno: 20.07.2019).

Ovakav program se izrađuje od strane učitelja/ nastavnika u saradnji sa stručnim timom i defektologom. Biva usvojen na učiteljskom/ nastavničkom vijeću, izrađen na početku školske godine i dostupan roditelju ili staratelju djeteta.

2.2.SOCIJALNA ISKLJUČENOST

Iako smo predhodno definirali pojam socijalne isključenosti dodati ćemo da je socijalna isključenost "razmjerno trajna , višestruko uvjetovana i višedimenzionalna lišenost pojedinca u obitelji" (Bejaković, 2009: 3). Prema Haralambosu 2002 i Walkeru 1997. godine socijalna isključenost se odnosi na dinamički proces bivanja izbačenim, potpuno ili djelomice, iz bilo kojeg socijalnog , ekonomskog, političkog i kulturnog sustava koji određuje socijalnu integraciju neke osobe u društvu.

Oni koji su isključeni ne sudjeluju u raspodjeli dobara kao što su: institucionalni, kulturni, socioekonomski, međuljudski odnosi. Nesudjelovanje u razmjeni društvenih dobara nije samo posljedica ličnog nedostatka, već i nemogućnost da svaka osoba ima priliku da se obrazuje, nejednakih prilika. Nemaju sve osobe sa posebnim potrebama priliku da se obrazuju. Dobiju li kojim slučajem tu priliku opet bivaju isključene jer vremenom ne mogu naći posao.

Obilježja socijalne isključenosti su:

1. Nedostatak sudjelovanja- ovdje se misli na isključenost mase, sa obzirom da pojedinac uvijek može sudjelovati.
2. Višedimenzionalnost-obuhvata dohodovno siromaštvo.Tu se javlja i nezaposlenost, slabo samopouzdanje.
3. Dinamičnost- Nositelji političkih odluka zahtjevaju istraživanje uzroka socijalne isključenosti, omogućuju potpuno uključenje u društvo.
4. Višeslojnost- stvarnju socijalne isključenosti doprinos ima više razina: individualna, zajednica, institucije.

Prema H. Silveru socijalna isključenost se analizira i interpretira u okviru nekoliko ključnih paradigmi:

- ✓ solidarnost
- ✓ specijalizacija
- ✓ monopol

Uzroci koji dovode do paradigme solidarnosti su : slabljenje kolektivne svijesti, prekidanje veza između pojedinaca i društva. Samim tim, se kao borba protiv ovih uzroka može navesti prava i obaveze svakog građanina prema nacionalnoj solidarnosti i važnost javnih institucija. Za razliku od solidarizma paradigma specijalizacija karakteriše isključenost čiji su uzroci prepreke u dobrovoljnim razmjenama, a borba protiv ove paradigme isključenosti je putem prava i obaveze, ograničena javna intervencija.

Uzroci isključenosti monopola su nejednaki klasno uzrokovani pristupi resursima.

H. Spencer smatra da se borba protiv isključenosti vrši proširenjem jednakih prava građanskog statusa, kao i participaciji u zajednici. Unatoč povezanosti socijalne isključenosti sa siromaštvom sve više je istraživanja koji takvu tvrdnju opovrgavaju.

Prema procjenama UNICEF-a iz 2006. godine oko 6,5% djece uzrasta od dvije do devet godina u Bosni i Hercegovini ima neki oblik invaliditeta. https://www.unicef.org/bih/ba/resources_24594.html (pristupljeno: 11. 10. 2018).

U BiH zastupljeno je mišljenje da veliki broj djece nije u mogućnosti da usvoji određeno znanje i da se obrazuje.

2.2.1. Da li su osobe sa posebnim potrebama žrtve diskriminacije u društvenoj zajednici?

Prilikom redovnog školovanja djece sa posebnim potrebama nemoguće je imati individualnu pažnju koju može posvetiti učitelj/ nastavnik djeci. Angažiranje asistenta u nastavi ranije nije bilo pravno zastupljeno jer takvi troškovi nisu bili predviđeni ni pokriveni materijalno od budžeta.

Odrastanje djece pohađanjem specijalnih škola znači "nepripremljenost za život". Sa druge strane djeca koja nisu sa posebnim potrebama nemaju jasnu sliku o djeci koja to jesu. Skoro da se desi da ih ne sretnu u toku svog školovanja.

Samo unošenjem promjena u društvo možemo prevazići invaliditet. Invalidnost ne možemo mijenjati, već samo one koji onemogućavaju život pod jednakim uslovima.

Onemogućen pristup rampama, upotrebi znakovnog jezika su samo neke od oblika diskriminacije sa kojima se suočavaju osobe sa posebnim potrebama (djeca, mladi, starije osobe).

Škola ne posjeduje adekvatan kadar koji obezbjeđuje sve potrebe djeteta sa psiho-fizičkim smetnjama.

Ukoliko djete ima potrebu za ličnim asistentom, jedan roditelj mora biti nezaposlen kako bi ispunio date obaveze prema djetetu. Kako se mogu poistovjetiti kriteriji djece sa posebnim potrebama i djece koja nemaju smetnje. Vjerovatno mogu, jer pohađaju isti razred sa istim nastavnim planom i programom.

Odnos učenika prema djeci sa posebnim potrebama zna biti kompleksan i praćen uvredama, davanjem nadimaka podrugljivog tipa, izrugivanja, provokacijama, šikaniranju i dr. oblicima nasilja.

I u slučaju da dijete uspije pohađati redovnu nastavu, ono nailazi na prepreke kretanja iz učionice u učionicu.

Kao primjer socijalne isključenosti navesti ćemo :

„ Slučaj djevojčice A. G., u dobi od 12 godina, nastanjenoj u Busovači, koja ima dijagnozu epilepsija. Po mišljenju logopeda dolazi po preporuci psihologa, radi kompletne logopedске obrade. Djevojčica dolazi u pratnji roditelja, od kojih saznajem da škola vrši pritisak na roditelje da pristanu na kategorizaciju djevojčice. Kako bi taj pritisak urodio plodom, pojedini nastavnici djevojčici snižavaju ocjene kako bi postigla lošiji uspjeh u školi", otkrila nam je Mujić navodeći kako je djevojčica u razgovoru sa njom pokazala visok stepen anksioznosti i jasne znake da u školi doživljava mjere represije od strane pojedinih nastavnika.

Sve ovo se negativno odražava na njeno zdravstveno stanje, dovodeći je pri tom u opasnost da zbog konstantnog stresa ponovo doživi epileptički napad. Nakon obrade napišem preporuke za nastavnike", rekla nam je navodeći kako o epiloguove priče nema više informacija.“

https://www.radiosarajevo.ba/metromahala teme/pogresna-dijagnoza-djecaka-iz-viteza-sest-godina-u-skoli-vodili-kao-retardiranog/347509?fbclid=IwAR1p8UyB7MQk1kcxFkmsO4u55Uk3Avr_GF8-DrXqGpUXIjDfEhXGyzGbZqI

(pristupljeno: 15.08.2019).

Može li se nešto promijeniti?

Primjenimo li inkluziju na adekvatan način, i socijalna isključenost postaje prošlost. Specijalne škole bi trebale biti prošlost koju treba osmisliti na neki drugi način. Odličan primjer je Portugal u kojem su specijalne škole resursni fokusi za djecu sa redovnim školovanjem, tako što djeca sa redovnim školovanjem odlaze kod djece sa posebnim potrebama, što je obrnuti ustaljeni slučaj.

Inkluzijom u školama, dobijamo novu generaciju djece koja će dati ne samo doprinos društvu, nego i biti ravnopravni učesnik istog. Biti će to generacija ljudi koja će prihvatiti osobe sa invaliditetom, kao sebi ravne. Osobe sa autizmom promatraće kao svoje prijatelje, znakovne jezike će naučiti lica koja ne spadaju u grupu osoba sa posebnim potrebama,

koristiće štap i tako biti ravnopravan dio tima onih koji to jesu. Svaki roditelj će težiti toj borbi za svoje dijete, koja će biti olakšana jer inkluzija je ta bez koje se jedino ne može.

2.3.UNESCO Konvencija protiv diskriminacije u odgoju i obrazovanju

Ovom Konvencijom država je obavezna da provede, odredi, razradi i promovira politiku i provođenje jednakih mogućnosti u obrazovanju i odgoju.

2.3.1. Nasilje nad djecom sa posebnim potrebama

Skoro svakodnevno u novinskim časopisima možemo pročitati ili čuti na vijestima da se desio neki vid nasilja u našem društvu. Međutim, kada se radi o djeci sa posebnim potrebama izloženost nasilju je duplo veća nego je to slučaj sa ostalom djecom. Prema procjeni Svjetske zdravstvene organizacije koja obuhvata 17 studija slučajeva, na Sveučilištu John Moores u Liverpoolu djeca sa posebnim potrebama su 4,6 puta imala veću šansu da budu žrtve seksualnog nasilja, nego li su to bila ostala djeca bez posebnih potreba.

Djeca u BiH nisu pošteđena izloženosti ovom riziku, jer je svakako veliki teret za one koji se brinu o djeci tako da se mogu desiti propusti.

Isto tako riziku nasilja mogu biti izložena ona djeca koja su smještena u ustanovama i bolnicama u kojima bivaju zlostavljana ili od strane osoblja ili od strane svog kolege. Poražavajuća je činjenica da djeca nemaju mogućnosti da se odbrane. Ne možemo zanemariti djecu koja imaju problem sa govorom. Ta djeca bivaju izložena verbalnom nasilju u školama i rijetko se poduzimaju konkretne mjere da bi se ona zaštitila. Često se dešava da trpe nasilje, a onda kada to ostali primjete i pokušaju pomoći, oni se odluče na katastrofalni čin samoubojstva u nemogućnosti da se sa time više bore.

Preporučuju se aktivnosti poput davanja pažnje takvoj djeci, posjeta kućama i roditeljima. Saradnja sa roditeljima u ovakvim slučajevima daje veliki doprinos i pomoć takvoj djeci.

3. ODNOS DRUŠTVA PREMA DJECI SA POSEBNIM POTREBAMA

Historijski gledano odnos prema djeci sa psiho-fizičkim smetnjama je varirao od perioda kada su takva djeca bila odbačena do perioda kada je takvu djecu prihvatilo u društvu.

Prema Radoman(1995) utvrđena su tri perioda ili tri faze odnosa društva prema djeci:

- " 1. period primitivnog i surovog odnosa (nerijetko zagovarajući potrebu fizičke likvidacije " nesposobnih" i " hendikepiranih").
2. period azila, odnosno segregacije, ali i određene vrste staranja o njima (u specijaliziranim institucijama);
3. period socijalne integracije. (Cerić, Alić, 2005:9).

1. Period primitivnog i surovog odnosa¹

Prioritet obrazovanja u antičkoj Grčkoj imali su isključivo dječaci, sinovi slobodnih građana. Idealom se u Sparti smatrao izdržljivost i muževnost vojnika, a u Atini se pod idealom podrazumijevalo kalokaglatija (grč. kalos-lijep, grč.agatos-dobar) , čovjek koji ima lijepo i snažno građeno tijelo, intelektualnih i moralnih kvaliteta, cijeni ljepotu. Djeca koja su bila rođena sa nekim fizičkim nedostatkom su bivala ubijana (oko 4. stoljeća n. e.).

U antičkoj Grčkoj su se novorođenčad pregledala od strane najstarijih članova plemena. Kada bi ustanovili neku nepravilnost u razvoju oni bi naređivali da se takvo dijete baci sa strmine planine Tajget u provaliju Apoteta. Isti tretman imala su i djeca u starom Rimu. Ovakvi postupci bili su temelji uređenosti grčki i rimski zakona. Interosavanja o proučavanju psiho-fizičkih smetnji djece iskazivao je Aristotel u svom djelu " Politika". Možemo reći da je u Antici bio zastupljen stav netolerancije prema ovakvoj djeci. Teret, beskorisnost koji su ona predstavljala trebao je biti riješen njihovim uklanjanjem.

¹Cerić , Alić, 2006:12

2. Period azila odnosno segregacije ²

Iako se u periodu zastupljenosti religija iskazivao humani odnos segregacija, nepoštivanje djece sa psiho-fizičkim smetnjama se proširio i na Srednji vijek.

Prema Cerić (2006), postojalo je više faktora koji su utjecali na promjenu djece sa psihofizičkim smetnjama. On navodi slijedeće:

- " a. novi pedagoško -humanistički pogledi o obrazovanju
- b. razvoj medicine i nova medicinska shvatanaja psiho-fizičkih smetnji;
- c.doprinos velikih filozofa u razumijevanju psiho-fizičkih smetnji;
- d. pojava posebno organizirane nastave. " (Cerić, Alić, 2006: 12).

Period XV i XVI stoljeća karakteriše mreža institucija za odgoj i obrazovanje djece sa poteškoćama u razvoju. Posebne institucije u kojima se smještaju djeca koja su gluhonijema nastaju polovinom XIX stoljeća.

Period društvene integracije ³

Zahvaljujući članu 26. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima koja je usvojena 1948. godine, svako dijete ima pravo na svoje obrazovanje. Obrazovanje djetetu je besplatno i jednako dostupno.

Svaki roditelj ima pravo da izabere koju vrstu obrazovanja će pohađati njegovo dijete. Dijete se usmjerava ka razvoju ljudske osobnosti i jačanju, razumijevanju i poštivanju ljudskih sloboda i prava. Sve to uključuje poštivanje svih naroda, rasa ili vjerskih grupa i uvažavanje rada Ujedinjenih naroda na održavanju mira u BiH. Ujedno to omogućava djeci humani i angažirani pristup od strane roditelja, edukatora...

Ova deklaracija omogućava djeci sa posebnim potrebama sva prava uvažavanja, humanosti i angažiranja. Djeca s posebnim potrebama moraju biti uvažena i sa njima se treba postupati humano. Prema navedenim pravima djece nastaje period uvažavanja, humanosti, kao i angažiranosti prema djeci sa posebnim potrebama.

²Cerić, Alić, 2006:12

³Cerić, Alić, 2006:12

3.1. Djeca sa posebnim potrebama

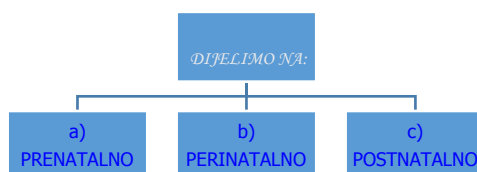
Pojam " posebne potrebe " uveden je prvi put 1993. godine u Španjolskoj. Vremenom se počinju koristiti pojmovi kao što su: " djeca s teškoćama u razvoju" ili " djeca s posebnim edukacijskim potrebama " . Nauka koja se bavila proučavanjem odgojno-obrazovnog rada naziva se specijalna pedagogija.

Ona se dijeli na:

- ✓ tiflopedagogija (odgoj slijepih),
- ✓ surdopedagogija (odgoj gluhih i nagluhih),
- ✓ oligofrenopedagogija (odgoj djece s intelektualnim poremećajem),
- ✓ logopedija (proučavanje govornih poremećaja i metoda njihovog otklanjanja),
- ✓ somatopedija (odgoj djece s tjelesnim oštećenjima, i proučavanje metoda, oblika i principa u radu s njima) i sociopedija (odgoj djece sa poremećajima u ponašanju).

Socijalni odgoj pokušava da afirmira kako djecu koja imaju natprosječnu sposobnost, tako i djecu sa posebnim potrebama uz dodatno stručno angažovanje. Pokušava se onoliko koliko je to u mogućnosti stručnog osoblja osigurati djeci maksimalni razvoj. Svakako je cilj da djeca sa određenim psiho - fizičkim oštećenjima ne napuštaju socijalno - odgojne ustanove čak i zbog školskog neuspjeha.

Pojam djeca sa posebnim potrebama podrazumijeva privremena ili trajna zaostajanja, neravnoteže, u određenim aspektima razvoja koja se kod djece različito akceptiraju. Stoga možemo razlikovati razdoblja u kojima djelimo poremećaje:

Slika: 1. Prikaz razdoblja poremećaja

a) prenatalno- period oplodnje do početka porođaja,

b) perinatalno-od početka do završetka poroda,

c) postnatalno- od poroda do 18. godine.

U ovisnosti od programa usmjerenja razlikujemo tri vrste potreba :

" •**Potencijalne posebne potrebe** može imati dijete koje je tijekom trudnoće, poroda ili nakon poroda imalo neke rizične faktore (npr. prerano rođeno dijete, teški porod i dr.), koje je bilo ili je još uvijek izloženo nekim nepovoljnim okolinskim uvjetima (npr. nepotpuna obitelj, bolest u obitelji i dr.) ili dijete kod kojeg neki aspekt razvoja značajnije odudara od ostalih, odnosno koje se u nečemu znatno razlikuje od ostale djece u skupini (npr. sporiji motorički razvoj, izrazito živahno dijete i dr.)

•**Prolazne posebne potrebe** može imati dijete zbog razvojnih raskoraka između djetetovih potreba i mogućnosti u pojedinim fazama razvoja (npr. negativizam u trećoj i šestoj godini) ili dijete koje je doživjelo neke stresne događaje u životu (npr. smrt u obitelji, boravak djeteta ili roditelja u bolnici, rođenje brata/sestre i dr.)

•**Trajne posebne potrebe** može imati dijete kod kojeg neke potencijalne ili prolazne potrebe nisu na vrijeme uočene ili pravilno tretirane, dijete koje je bez roditeljske brige duže odgajano u dječjem domu, bolnici i sl., darovito dijete te dijete s teškoćama u razvoju. **Teškoće u razvoju** su urođena ili stečena stanja organizma koja prema svojoj prirodi zahtijevaju poseban stručni pristup kako bi se omogućilo izražavanje i razvoj sačuvanih sposobnosti, a time i što kvalitetniji život. "

<http://www.istrazime.com/djecja-psihologija/koja-je-razlika-između-djece-s-posebnim-potrebama-i-djece-s-teskocama-u-razvoju>

(pristupljeno: 27. 07. 2019).

Često se dešava da se pojam djece sa posebnim potrebama izjednačava sa pojmom djeca sa poteškoćama u razvoju, jer sve potrebe djece nisu uzrokovane teškoćama u razvoju.

Slijedeće kategorije djece sa posebnim potrebama nastale su kao rezultat istraživanja pod nazivom " djeca sa posebnim potrebama u Bosni i Hercegovini" koji je urađen od strane radne grupe za inkluziju (DUGA, UNICEF, OSCE, 2004.):

- ✓ " smetnje u intelektualnom razvoju;
- ✓ smetnje govora i glasa;
- ✓ smetnje čula sluha;
- ✓ smetnje čula vida;

- ✓ hronična oboljenja;
- ✓ višestruke smetnje;
- ✓ smetnje u ponašanju;
- ✓ epilepsija;
- ✓ pedagoški zanemarena djeca;
- ✓ zlostavljana djeca;
- ✓ samopovređivanje i suicidalnost;
- ✓ djeca sa postraumatskim stresnim sindromom;
- ✓ djeca povratnici;
- ✓ pripadnici manjinskih grupa;
- ✓ djeca iz nepotpunih porodica;
- ✓ alentirana djeca (određene vještine);
- ✓ nadarena djeca (za pojedine oblasti);
- ✓ obdarena djeca (za sve oblasti)" (Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006:13).

Za neke od navedenih podjela navesti ćemo koje su to karakteristike kako bi što adekvatnije pristupili detaljnoj analizi zadane teme master rada.

Smetnje u intelektualnom razvoju

Djeca koja imaju smetnje u intelektualnom razvoju posjeduju slijedeće karakteristike:

" mali omjer pažnje, lako odvratanje pažnje, pažnja fluktuiraju, loša koncentracija; više voli da se igra sa mlađom djecom; plaši se probati nove stvari; poteškoće u rješavanju problema, nesigurno, anksiozno dijete; ne pamti dobro, naučeno često zaboravi, problem razumijevanja i zaključivanja, loše usmeno i pismeno izražavanje, nedostatak mašte; ne može dobro primijeniti naučeno u novoj situaciji; spotiče se i pada zbog smanjene tjelesne kontrole (centralna oštećenja); govori i koristi jezik kao mnogo mlađe dijete; uvijek iznova ponavlja iste pokrete; frustrirano je promjenama, ukoliko nije pripremljeno za njih. " (Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006: 16).

Autentičan primjer djece sa poteškoćama u intelektualnom razvoju je mentalna retardacija. To je stanje djeteta koje se može vremenom korigovati adekvatnim i stručnim radom sa tom djecom. Mentalna retardacija nastaje kao posljedica jednih od faktora u različitom periodu razvoja djeteta. kao primjer navesti ćemo: hormonalni, metabolički poremećaji, infekcije, anoreksija, meningitis, hipoksija, oboljenja (sifilis, HIV/AIDS).

Jedan od kliničkih oblika mentalne retardacije je i Dawnov sindrom odnosno hromozomska aberacija 21. hromozoma. Djeca sa ovim sindromom se dobro snalaze u školovanju, zahvaljujući stručnom tretmanu . Kao svjetli primjer osobe sa Downovim sindromom možemo navesti Azru Dedić koja je postala majstorica judoa u BiH.

U ovisnosti od težeg oblika mentalne retardacije postoje i oblici lakše mentalne retardacije. Ovaj oblik se javlja kod djece koja imaju odstupanja u govoru, psihomotorici, socijalnom i emocionalnom razvoju. Ona slabije pamte, imaju siromašnu maštu, ograničenu sposobnost kod zaključivanja, uočavanja i apstrakcije. Ovakva djeca uče usporenim tempom, uz niz didaktičkih sredstava, ponavlja im se više puta rečeno, uz prilagođen tempo rada stručnog osoblja.

Zahvaljujući iskustvu volonterskog rada sa ovakvom djecom reći ćemo kako je potrebno da ih se posebno uvažava, poznaje, i ulaže veliki trud dok radimo sa njima. Ukoliko to ne uradimo ovakva djeca to smatraju neuspjehom i izbjegavaju dolazak u škole, postaju odbojni, agresivni, osjećaju se manje vrijedni.

2.Smetnje govora i glasa

Ovakve smetnje su često izazvane nemogućnošću izgovora glasova, slogova i cijelih riječi. Poremećaji izgovora glasova se mogu podijeliti na :

DYSLALIA (funkcionalni);

DYSGLOSIA (orofacijalno oštećenje);

DYSARTHRIA (neurološki poremećaj);

DYSAUDIA (slušni poremećaj);

POREMEĆAJ GLASA(procjena fluentnosti);

POREMEĆAJ TEČNOSTI (mucanje, brzopletost).

Uzroci ovakvih poremećaja mogu biti i anomalije zagriža, usnica, nepravilnost nepca, nepravilan odgoj djeteta u porodici, zapuštenost djeteta od strane pedagoga.

3. Smetnje čula sluha

Ovakve smetnje se odlikuju slijedećim karakteristikama : " ne reaguje kada mu se obraćate; ne iznenadi se na jaku buku; guguće i grgoće, ali nema napretka u izgovaranju riječi; ne priča puno; priča, ali ga je nemoguće razumjeti; ispušta mnogo zvukova dok priča; priča monotonim glasom; priča veoma glasnim ili mekanim glasom; čini se da nije u stanju pratiti

verbalne upute: često kaže "uh" ili "šta" – traži " (Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006: 19).

4.Smetnje čula vida

Ovakve smetnje podrazumijevaju odgođeni razvoj fizičkih i motornih vještina kod djece.

Karakteristike: " ponekad ili uvijek ukršta jedno ili oba oka; ne fokusira pogled; izbjegava jako svjetlo; često trepće ili trlja oči; spotiče se i pada u mnogome, i preko malih predmeta; pokriva jedno oko; naginje glavu u stranu ili naprije; često žmikra i često se mršti;žali se na vrtoglavicu, glavobolju ili mučninu nakon intenzivnog rada; ne može locirati i pokupiti bačene, male predmete; okreće lice kada mu se obratite, to ne mora znači nepažljivost, nego bolju perifernu viziju;" (Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006: 20).

5.Smetnje u fizičkom razvoju

Smetnje u fizičkom razvoju uključuju tri povezana faktora invalidnosti: fizički, psihički i socijalni. Smetnje odlikuju slijedeće karakteristike: " smanjen razvoj koordinacije ruku ili prstiju; teškoće u uzimanju malih predmeta; teškoće u crtanju ili pisanju.

Karakteristike (velike motoričke smetnje): često s e spotiče; teškoće u hodanju ili trčanju, skakanju ili penjanju; otežan balans; teškoće u odskoku, hvatanju ili bacanju lopte; nemogućnost dobrovoljnog ispuštanja predmeta." (Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006: 21).

Prilikom ovakvih smetnji djece, potrebno je imati pomoć asistenta.

6. Smetnje u ponašanju

Djeca sa smetnjama u ponašanju ispoljavaju tri vidljive karakteristike u ponašanju: povlačenje, agresiju i hiperaktivnost.

Karakteristike su slijedeće:

" koristi agresivno ponašanje da bi se nosilo sa različitim situacijama; povlači se ili je mirno i pasivno većinu vremena; pokazuje prekomjernu aktivnost, nemir ili nemogućnost fokusiranja na nešto; sklonost regresiji ka infantilnom ponašanju u stresnim situacijama;često plače, čini se depresivno i nesretno, rijetko se smije; pokazuje ekstreman strah i anksioznost;čini se da ne

prepoznaje osnovne emocije sreće, tuge, ljutnje ili straha; uvijek reaguje na isti način, kao što su plač i udaranje; ne dozvoljava da se dodiruje." (Vodič kroz inkluziju u obrazovanju, 2006: 22).

Kod ove djece se javljaju problemi u učenju. Prema Kevkleru, 2003. najviše djece ima sa općim (uče sporije i imaju problem prilikom usvajanja znaja) i sa specifičnim (manje uspješna ili neuspješna djeca pri usvajanju znanja) problemima.

Odnos društva prema djeci sa posebnim potrebama se mijenjao kroz historiju u skladu sa ekonomskom, političkom, socijalnom situacijom određenog društva.

Vođeni Evropskim i američkim iskustvima odvajanja, razlikovanja djece sa posebnim potrebama, mi kao društvo podilazimo takvim stavovima, problemima, potrebama i to na nas ima daleko snažniji utjecaj nego što mi mislimo. Općenito mišljenje društva je da osobe sa posebnim potrebama treba da budu što dalje, da su smještene u adekvatnim ustanovama i da o njima treba da računa vodi stručno osoblje, a ne društvo. Nažalost na taj način se samo postiže odbojnost, negodovanje od strane osoba koje nisu svrstane u kategoriju sa posebnim potrebama. Odnos društva prema sobama sa posebnim potrebama sa najadekvatnijim prikazom je u školama.

U radu smo naveli detaljnu kvalifikaciju kada je riječ o osobama sa posebnim potrebama, jer smatramo da je to potrebno znati kako bi prepoznali, tolerirali, bili osvješćeni, pomogli takvima.

U osobe sa invaliditetom spadaju : ratni vojni invalidi, mirnodovski invalidi, civilni invalidi, invalide rada i osobe ometene u psihofizičkom ili fizičkom razvoju. Kao i djeca sa posebnim potrebama i ove osobe nailaze na velike prepreke od zdravstvenih usluga do pronalaženja posla.

3.2.Prava djece sa posebnim potrebama

Konvencija UN o pravu djeteta

U okviru Konvencije o pravima djeteta pored prava djeteta na zdravlje i zdravstvenu zaštitu možemo navesti i slijedeća prava djeteta sa posebnim potrebama:

- ✓ Član6. Pravo na život,
- ✓ Član23. Pravo onesposobljene djece na dostojanstven život,
- ✓ Član24. Pravo na zdravlje i liječenje,
- ✓ Član 28. Pravo na obrazovanje na osnovu jednakih mogućnosti.

Poseban akcenat stavićemo na član 23. koji glasi :

" 1. Države članice priznaju da mentalno zaostalo ili fizički invalidno dijete treba da uživa pun i dostojan život, u uvjetima kojima se osigurava njegovo dostojanstvo, podstiče samostalnost i olakšava aktivno učešće djeteta u zajednici.

<http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BConrightsChildren.pdf> (pristupljeno: 02. 04. 2019). (Konvencija o pravima djeteta, 1989: 5).

Konvencija o pravima djeteta iz 1989 godine u Član 3, navodi slijedeće:

„ 1. U svim aktivnostima koje se tiču djece od primarnog značaja su interesi djeteta bez obzira na to da li ih provode javne ili privatne institucije za socijalnu zaštitu, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tijela. 2. Države članice se obavezuju da djetetu osiguraju takvu zaštitu i brigu koja je prijeko potrebna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i obaveze njegovih roditelja, zakonitih staratelja ili drugih pojedinaca koji su pravno odgovorni za dijete i poduzimaju u tom cilju sve potrebne zakonodavne i administrativne mjere.<http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BConrightsChildren.pdf> (pristupljeno: 02. 04. 2019) (Konvencija o pravima djeteta, 1989:2).

Zašto nam je potrebno poznavanje ovih zakonskih odredbi?

3.2.1. Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju

Na osnovu člana 61. Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju donijetog 10.07. 2017. godine.

" 1) Za učenike s problemima u ponašanju koje utvrdi pedagoško-psihološka služba škole ili zdravstvena ustanova provodi se odgojno-obrazovna podrška i stručni tretman. „(Službene novine Kantona Sarajevo, broj 23/17 [15.6.2017.] pristupljeno: 02.02.2019

Prema ovom zakonu Vlada surađuje sa roditeljima, učenicima, organima lokalne samouprave, nevladinim organizacijama sprovodeći akcione planove. Također, teži se borbi protiv zlostavljanja djece, odnosno svih pojava koje ugrožavaju život djeteta. Zadatak škole je da planira aktivnosti promoviranja škole roditelja i lokalne sredine.

Detaljnim predstavljanjem prava djece sa posebnim potrebama i zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju imamo za cilj da široki auditorijum upoznamo sa istima, sa obzirom da još uvijek postoje oni koja ta prava svakodnevno krše.

4. ULOGA NEVLADINIH ORGANIZACIJA KOD DJECE SA POSEBNIM POTREBAMA

Prilikom pristupa zadanoj temi magistarskog rada upoznali smo se sa radom nevladinih organizacija koje kada su u pitanju djeca sa posebnim potrebama uspješno funkcioniraju na području KS Kanton Sarajevo. Jedna od uspješnijih po obavljanju svog posla, a i isticanju brige o djeci sa posebnim potrebama, aktivnostima radionicama je „Mjedenica“. Zavod za specijalno obrazovanje i odgoj djece „Mjedenica“ radi s djecom i odraslim osobama s posebnim potrebama (mentalna retardacija i kombinirane smetnje).

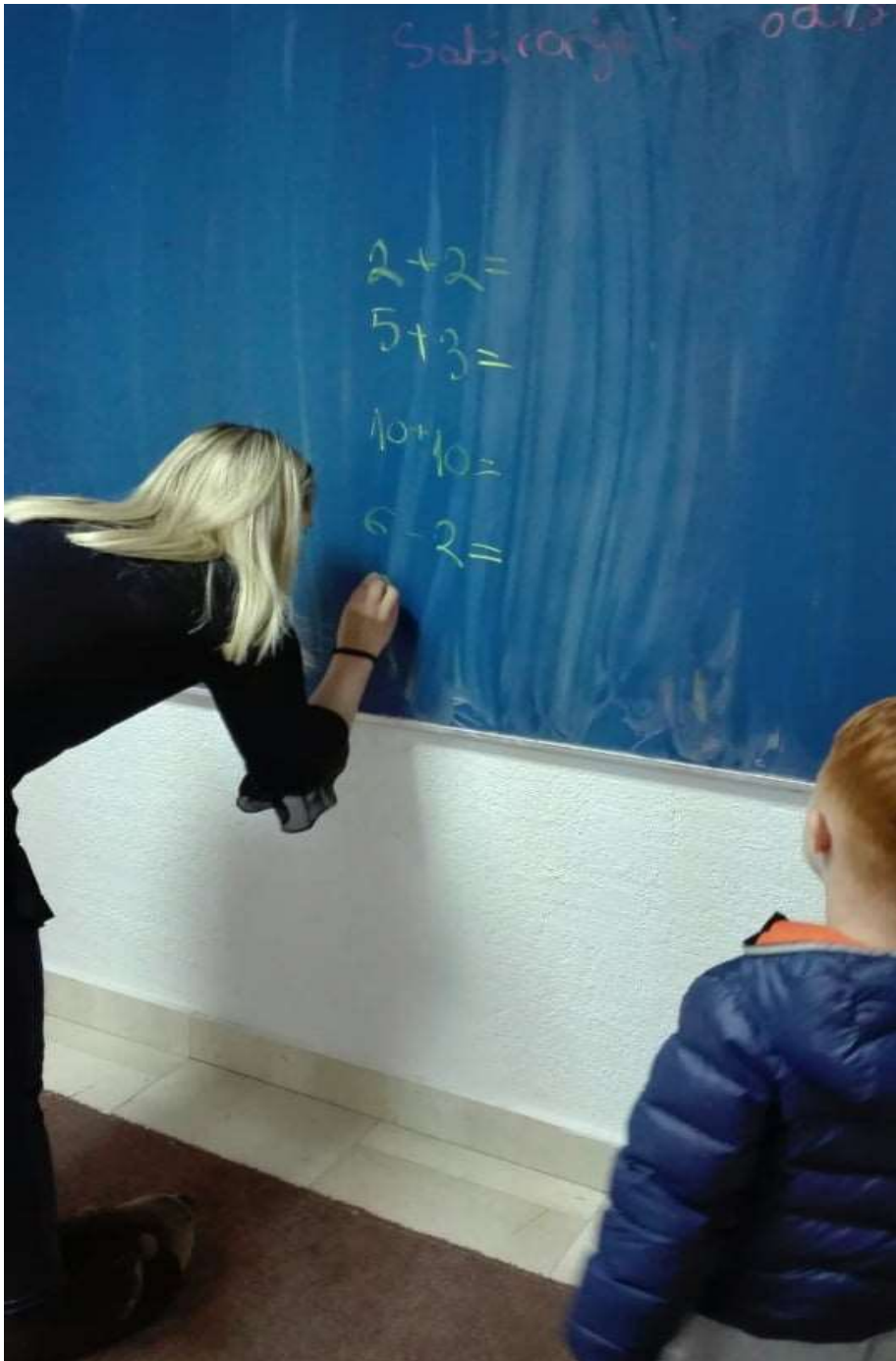
Organiziraju radionice za omladinu stariju od 16 godina. U nedostatku su stručnog kadra koji bi radio sa roditeljima djece sa posebnim potrebama kao i nedostatka programa za rad sa specijalnih škola. Primjer saradnje opština Novi Grad sa nevladinom organizacijom „Naša djeca“ kroz projekat Grad-Opština/Općina po mjeri djeteta“ 2008. godine, doprinose značaju za djecu sa posebnim potrebama. Ovim projektom sa nevladinom organizacijom promoviran je akcioni plan za djecu Općine Novi Grad, educiranje općinskog stručnog tima u implementaciji AP, educiranje djece na nivou lokalne zajednice i pripreme za formiranje općinskog vijeća. Nvladina organizacije u velikoj mjeri doprinose podizanju svijesti o djeci sa posebnim potrebama unatoč funkcioniranju bez profita. Prema specijalnom izvještaju o pravu djece sa posebnim potrebama / smetnjama u fizičkom razvoju treba napomenuti projekat SPIS koji je doprineo podizanju svijesti u općinama i postaknuo inicijativu za uključivanje djece sa posebnim potrebama.

I pored mnogo primjera dobre prakse koja je realizirana u skladu sa najboljim interesom djeteta, navesti ćemo Udruženje „Vodopad ljubavi“ koje ima važnu ulogu promidžbe, podrške, zaštite, provođenju aktivnosti osnovano 2016. godine u Jajcu. Udruženje se bavi podrškom djece sa posebnim potrebama. Aktivnosti koje sprovodi su : organiziranje utrka za djecu, pravljenje zahvalnica, kolača. Fascinantna je borba svih članica Udruženja koje od prodaje zahvalnica, kolača ulažu u djecu sa posebnim potrebama, njihov rad, budućnost. Učešće imaju i djeca sa posebnim potrebama. Sa obzirom na iskustvo volontiranja u ovom Udruženju daćemo slikovni prikaz rada sa djecom posebnih potreba.

Predstavićemo dva video snimka prilikom odbrane master rada ukupnog trajanja od 01' :45" uz napomenu da imamo odobrenje od strane roditelja i stručnog tima da se snimak objavi i koristi u ovom master radu. Snimci će dati detaljan uvid načina rada sa djecom sa posebnim potrebama.

Slika br. 2: Prikaz aktivnosti Udruženja „Vodopad ljubavi“ sa djecom

Slika br. 3 : Prikaz aktivnosti Udruženja „Vodopad ljubavi“ sa djecom u savladavanju računске radnje

Slika br.4: Prikaz rada sa djecom u savladavanju pisanja i čitanja

Slika 5: Prikaz timskog rada roditelja - djece- asistenta/volontera Udruženja „Vodopad ljubavi“

Bitno je naglasiti da nevladin sektor sprovođenjem aktivnosti nailazi na dosta pozitivnih rezultata u toku rada sa djecom sa posebnim potrebama.

Teži ka promoviranju ideja, uvođenju nove prakse, kao i zaštiti demokratskog društva.

Zahvaljujući međunarodnim organizacijama, UNICEF-u, učešćem na projektima, nevladin sektor ima zadatak da izvjesti o stanju što realnije slike djece sa posebnim potrebama. Jedna od uloga nevladinih organizacija je zakonodavno zagovaranje, promocija inkluzivnog principa u lokalnim zajednicama, a i šire.

Ni u kom slučaju ne bi smjeli zanemariti medije koji ukazuju na pozitivne i negativne primjere rada, postupanja, zakonitosti sa djecom posebnih potreba. Akademske zajednice imaju isto tako veliku ulogu jer se putem sprovođenja raznih istraživanja ima u vidu dosta izazova sa kojima se susreću djeca sa posebnim potrebama. Simpoziji, seminari, radionice, konferencije samo više doprinose poboljšanju rada sa djecom, njihovom razumijevanju, poštivanju, inkluziji.

Procesom socijalizacije formira se i ljudska ličnost. Težnja socijalizacije je u razvoju zdravog društvenog sistema. Koliko je uopće moguće postojanje zdravog društvenog sistema ako se

država oglašuje na probleme djece sa posebnim potrebama. Evidentna je potreba socijalizacije djece, bez obzira da li se radi o zdravoj ili bolesnoj djeci.

Međutim socijalizacija uključuje probleme sa kojima se suočava:

1. Vrsta i oblik učenja sa kojima se suočava socijalizacija.
2. „Izučavanje uloge izvora i agensa socijalizacije“ (Rot, 1983: 70).
3. Proučavanje efekata socijalizacije.

Bitni agensi socijalizacije su: porodica, škola, vršnjaci.

5. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

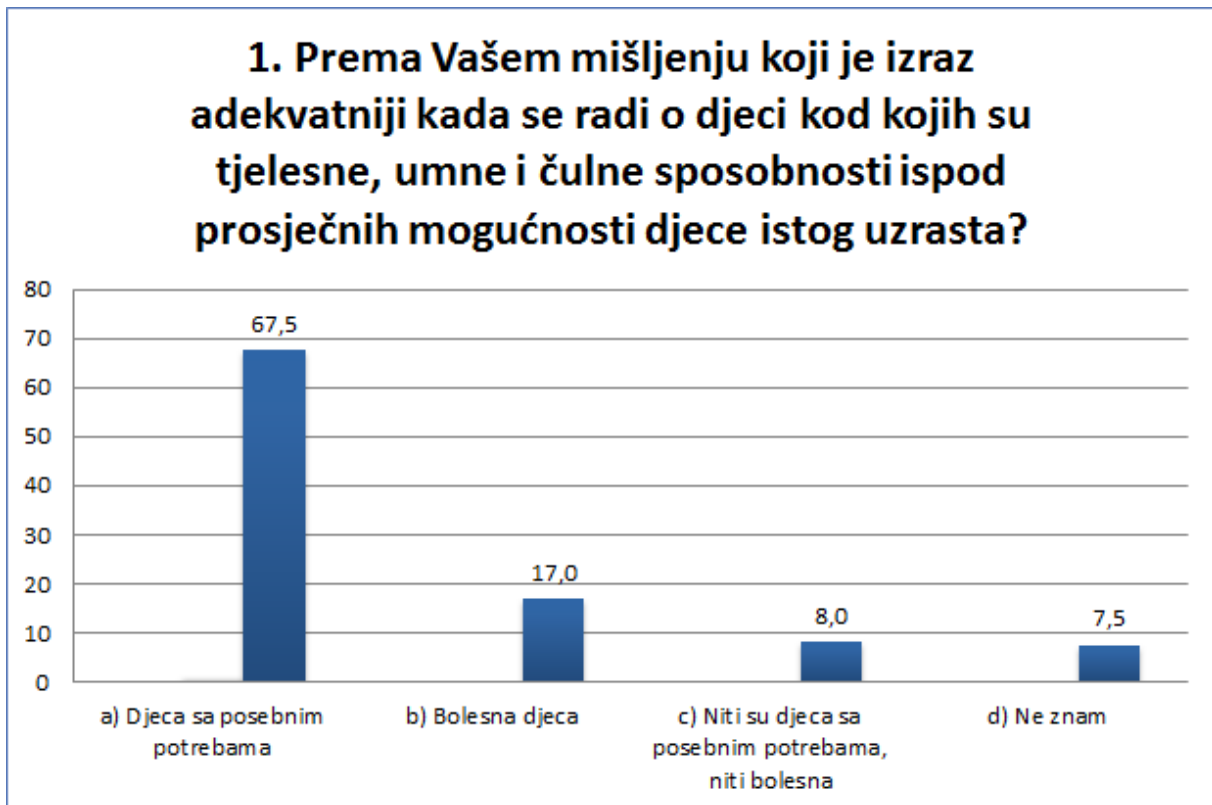
U okviru obrade problema korišćićemo rezultate anketa do kojih smo došli u ovom istraživanju. Anketiranje će se vršiti sa djecom OŠ „13.Rujan“ i OŠ“ Berta Kučera“ sa djecom od 10-15. godina starosti.

Korišćićemo se istraživanjem koje je obavila Prism Research u suradnji sa Unicefom, USAID-om i Evropskom Unijom, pod nazivom „Znanje stavovi, iskustva sa djecom sa smetnjama u razvoju“ juni, 2013. godine. i komparirati sa istraživanjem koje ćemo sprovesti. Istraživanje Prisma Research je sprovedeno sa djecom do 18. godina starosti na uzorku od 1204 sudionika. Mi ćemo sprovesti istraživanje na uzorku od 200 ispitanika-djece prethodno navedenih osnovnih škola. U toku anketnog upitnika uporediti ćemo pitanje koje je bilo obrađivano u tom istraživanju sa istraživanjem koje mi namjeravamo obaviti, ali na području Srednjobosanskog Kantona (SBK) Grada Jajce, kako bi ustanovili da li se i ako jeste promjenio odnos prema djeci sa posebnim potrebama nakon 6. godina. Također, doći ćemo do saznanja da li su djeca dovoljno uključena u obrazovanje, kakav je odnos društva prema djeci, da li su diskriminirana zato što su djeca sa posebnim potrebama.

5.1.Rezultati istraživanja – analiza anketiranja

Na osnovu sprovednog istraživanja došli smo do slijedećih rezultata:

Prvo anketno pitanje glasil je: „ Prema Vašem mišljenju koji je izraz adekvatniji kada se radi o djeci kod kojih su tjelesne, umne i čulne sposobnosti ispod prosječnih mogućnosti djece istog uzrasta?“

Grafikon 1 : Rezultati sprovedene ankete na pitanje „ Prema Vašem mišljenju koji je izraz adekvatniji kada se radi o djeci kod kojih su tjelesne, umne i čulne sposobnosti ispod prosječnih mogućnosti djece istog uzrasta?“

67,5 % ispitanika smatra da su to djeca sa posebnim potrebama

17% ispitanika je mišljenja da su to bolesna djeca

8% ispitanika je mišljenja da to nisu niti djeca sa posebnim, niti bolesna

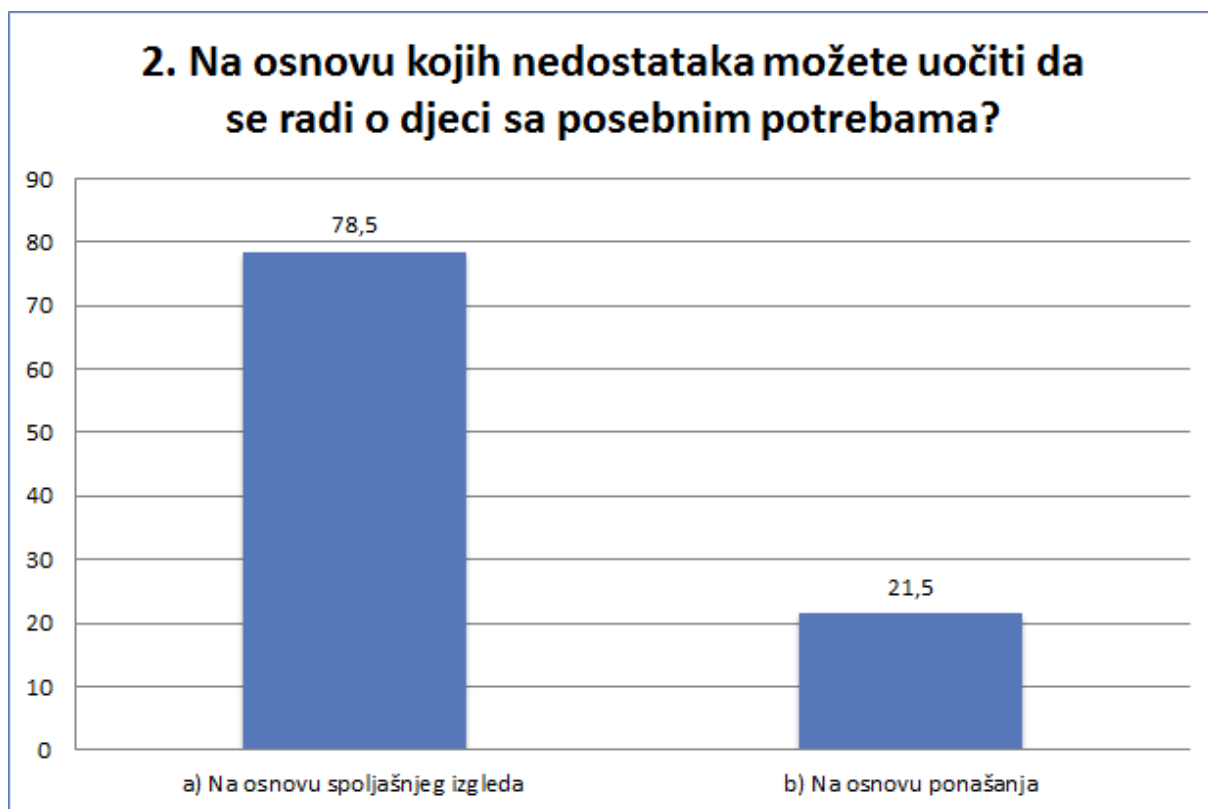
7,5% ispitanika ne zna

Zaključujemo da su učenici škola u kojima je vršeno istraživanje dosta dobro upoznati sa karakteristikama djece sa posebnim potrebama.

Drugo anketno pitanje glasilo je: **Na osnovu kojih nedostataka možete uočiti da se radi o djeci sa posebnim potrebama?**

a) Na osnovu spoljašnjeg izgleda

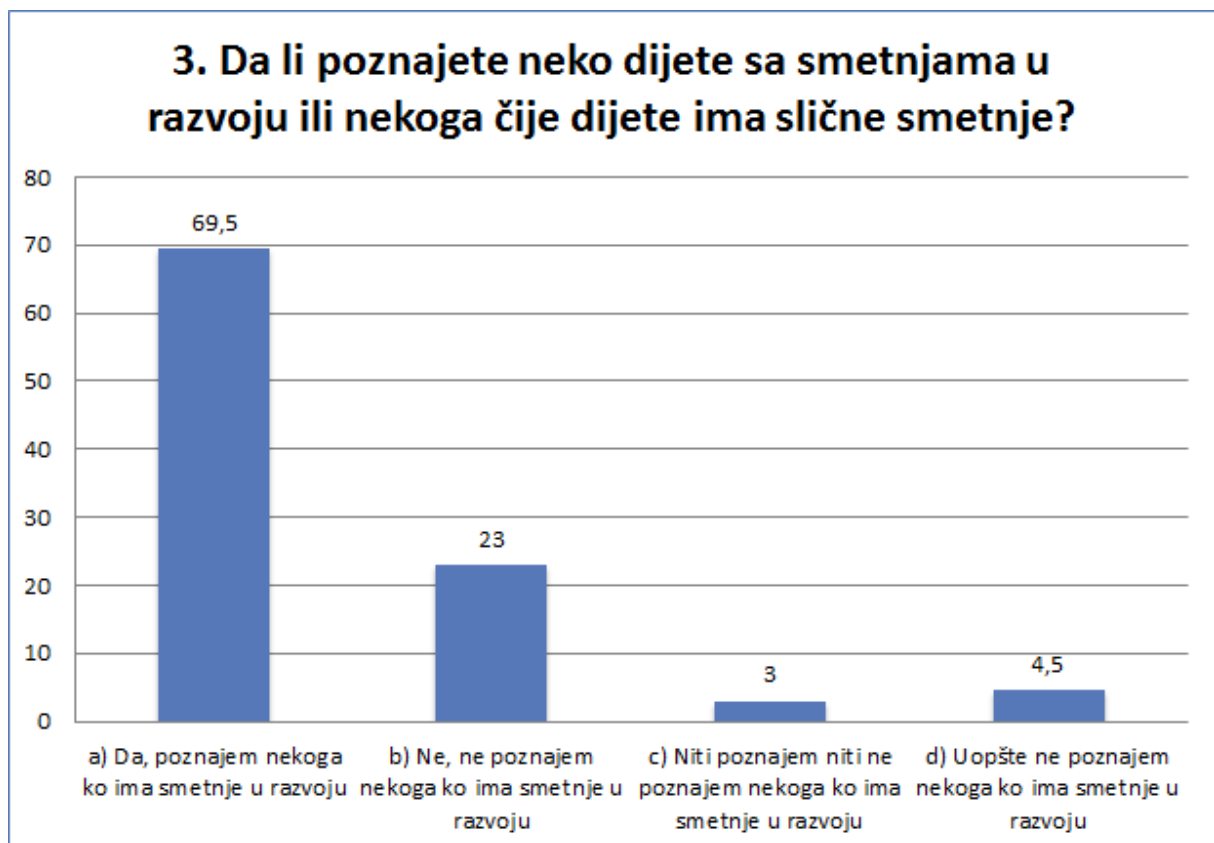
b) Na osnovu ponašanja

Grafikon 2: Rezultati sprovedene ankete na pitanje : **Na osnovu kojih nedostataka možete uočiti da se radi o djeci sa posebnim potrebama?**

Treće anketno pitanje glasilo je : **Da li poznajete neko dijete sa smetnjama u razvoju ili nekoga čije dijete ima slične smetnje?**

- a) Da, poznajem nekoga ko ima smetnje u razvoju
- b) Ne, ne poznajem nekoga ko ima smetnje u razvoju
- c) Niti poznajem niti ne poznajem nekoga ko ima smetnje u razvoju
- d) Uopšte ne poznajem nekog ko ima smetnje u razvoju

Grafikon 3. Rezultati sprovedene ankete na pitanje: **Da li poznajete neko dijete sa smetnjama u razvoju ili nekoga čije dijete ima slične smetnje?**

69, 5 % ispitanika se izjasnilo da poznaje nekoga sa smetnjama u razvoju ili nekog člana čije dijete ima slične smetnje

23 % ispitanika se izjasnilo da ne poznaje nekoga koje ima smetnje u razvoju

3% ispitanika se izjasnilo da niti poznaje niti ne poznaje nekoga ko ima smetnje u razvoju

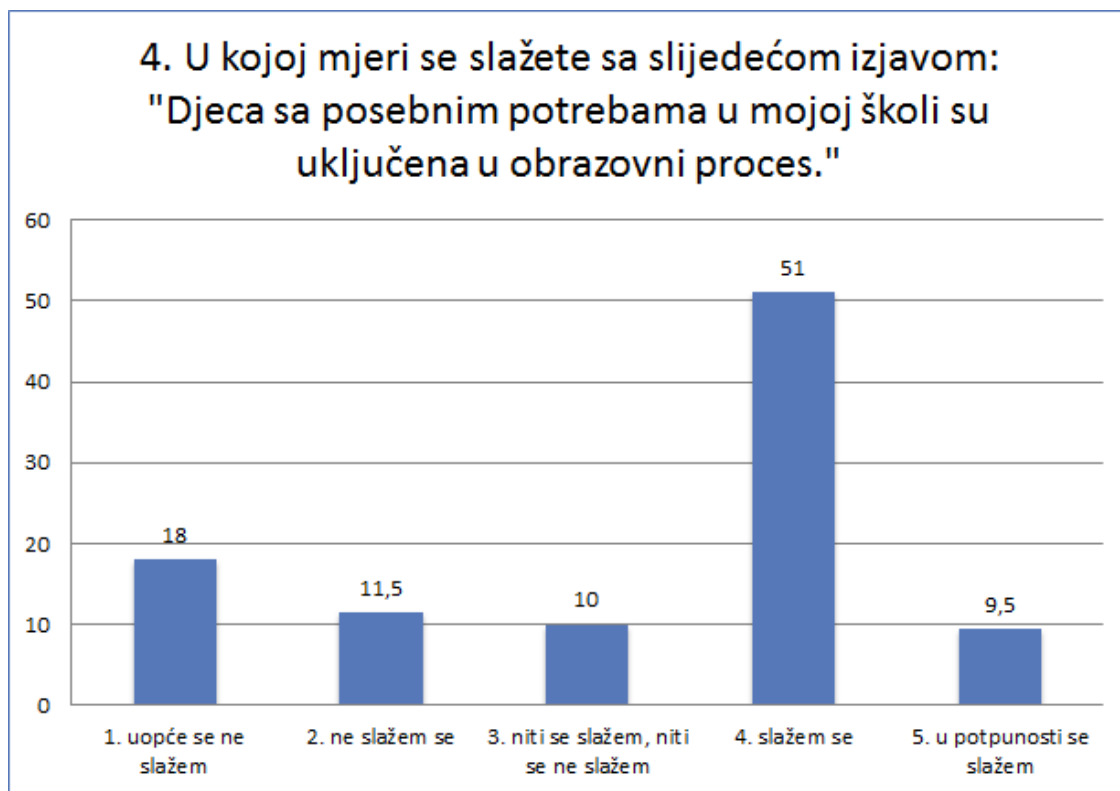
4, 5 % ispitanika se izjasnilo da uopšte ne poznaje nekoga ko ima smetnje u razvoju

Na osnovu rezultata zaključujemo kako su ispitanici upoznati sa nekim ko ima smetnje u razvoju (69, 5 %) , dok se 27, 5 % ispitanika izjasnilo da uopšte ne poznaje i ne poznaje nekoga ko ima smetnje u razvoju što ukazuje na dobru informiranost ispitanika o djeci sa posebnim potrebama.

Četvrto anketno pitanje glasilo je : **U kojoj mjeri se slažete sa slijedećom izjavom:**

" Djeca sa posebnim potrebama u mojoj školi su uključena u obrazovni proces."

1. uopće se ne slažem
2. ne slažem se
3. niti se slažem, niti se ne slažem
4. slažem se
5. u potpunosti se slažem

Grafikon 4. Rezultati sprovedene ankete na pitanje : U kojoj mjeri se slažete sa slijedećom izjavom: " Djeca sa posebnim potrebama u mojoj školi su uključena u obrazovni proces."

18 % ispitanika se izjasnilo da se uopće ne slaže sa izjavom

11, 5 % ispitanika se izjasnilo da se ne slaže sa izjavom

10 % ispitanika se izjasnilo da se niti slaže, niti ne slaže sa izjavom

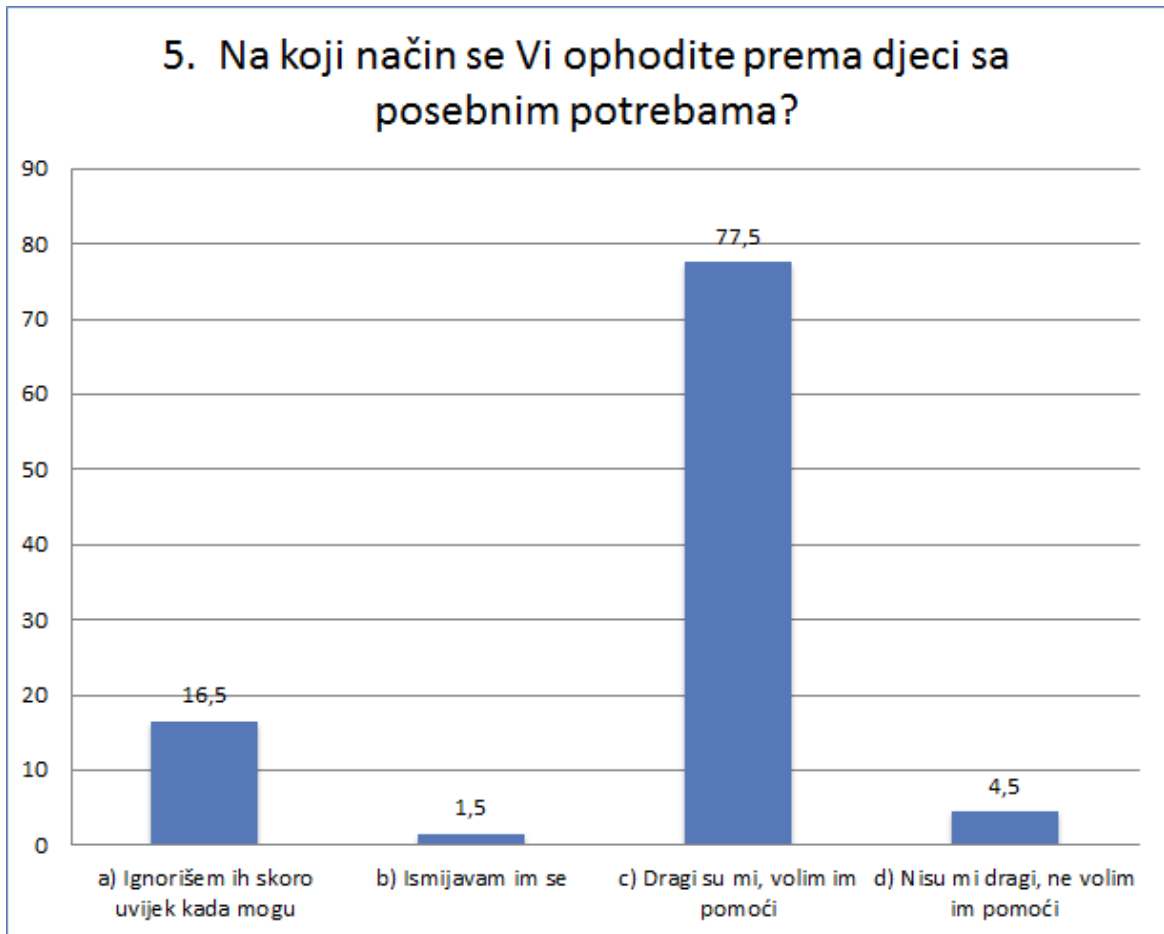
51 % ispitanika se slaže sa izjavom

9, 5 % ispitanika se izjasnilo da se u potpunosti slaže sa izjavom

Na osnovu dobivenih rezultata zaključujemo da je 61, 5 % ispitanika mišljenja da su djeca u školi uključena u obrazovni proces, 29, 5 % ispitanika izjasnilo da se uopće ne slažu ili ne slažu da djeca sa posebnim potrebama su uključena u obrazovni proces.

Peto anketno pitanje glasilo je: Na koji način se Vi ophodite prema djeci sa posebnim potrebama?

- a) Ignorišem ih skoro uvijek kada mogu
- b) Ismijavam im se
- c) Dragi su mi, volim im pomoći
- d) Nisu mi dragi, ne volim im pomoći

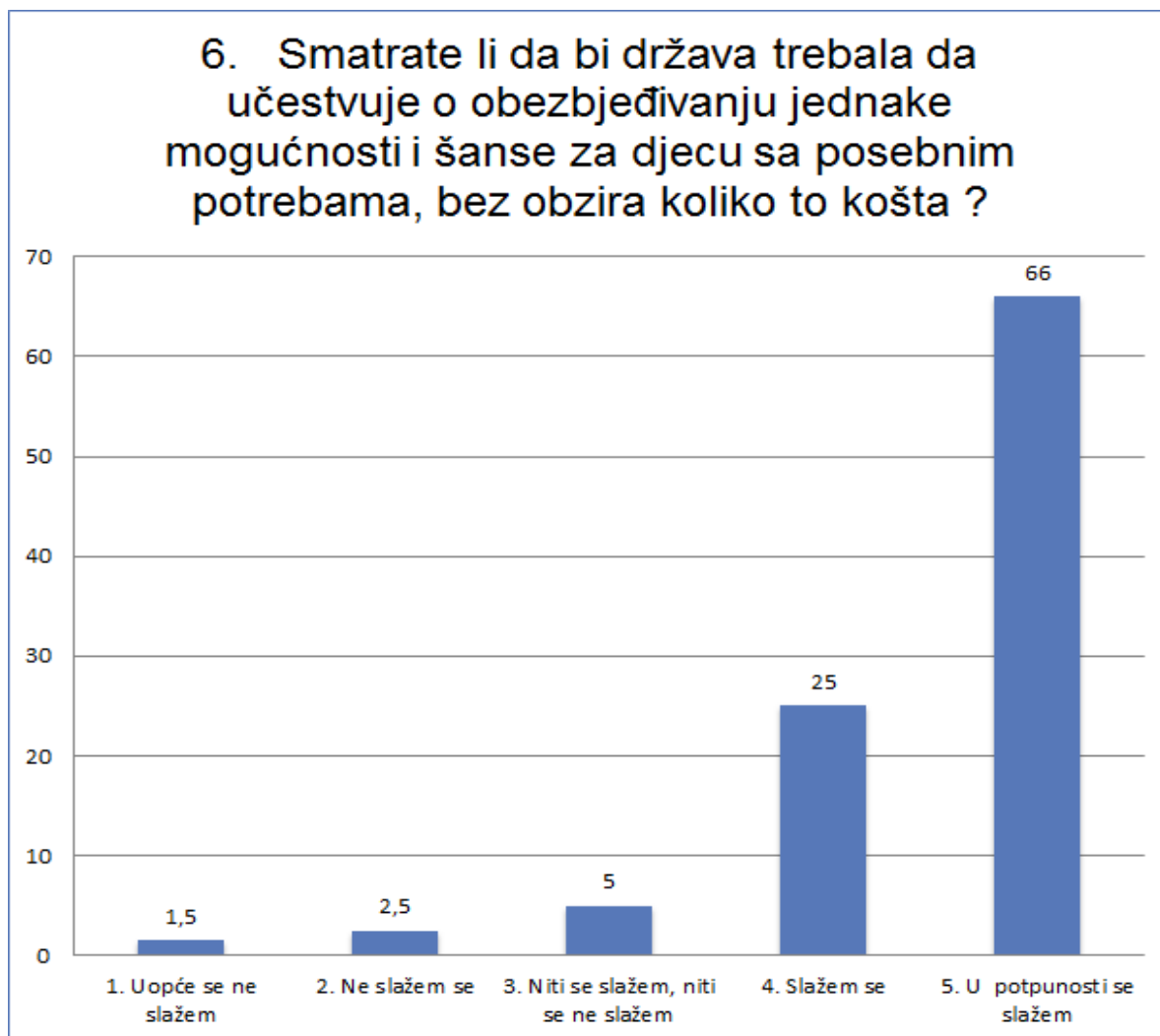
Grafikon 5. Rezultati sprovedene ankete na pitanje: Na koji način se Vi ophodite prema djeci sa posebnim potrebama?

- 16, 5 % ispitanika ignoriše djecu sa posebnim potrebama, skoro uvijek kada možew
- 1, 5 % ispitanika im se ismijava
- 77, 5 % ispitanika su djeca sa posebnim potrebama draga i vole im pomoći
- 4, 5 % ispitanika izražavaju nenaklonjenost djeci sa posebnim potrebama

Na osnovu dobivenih rezultata zaključujemo da je 77, 5 % ispitanika kojima su djeca sa posebnim potrebama draga i vole ih. Unatoč tome da ignoriranje može imati negativan ishod po djecu sa posebnim potrebama 16, 5 % ispitanika ih ignoriše, 1, 5 % ih ismijava, dok su 4,5 % ispitanika kojima djeca sa posebnim potrebama nisu draga.

Šesto anketno pitanje glasilo je: **"Smatrate li da bi država trebala da učestvuje o obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama, bez obzira koliko to košta ? "**

1. Uopće se ne slažem
2. Ne slažem se
3. Niti se slažem, niti se ne slažem
4. Slažem se
5. U potpunosti se slažem

Grafikon 6. Rezultati sprovedene ankete na pitanje : : **"Smatrate li da bi država trebala da učestvuje o obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama, bez obzira koliko to košta ? "**

1, 5 % ispitanika uopće ne slaže

2, 5 % ispitanika se ne slaže

5% ispitanika niti se slaže , niti se ne slaže

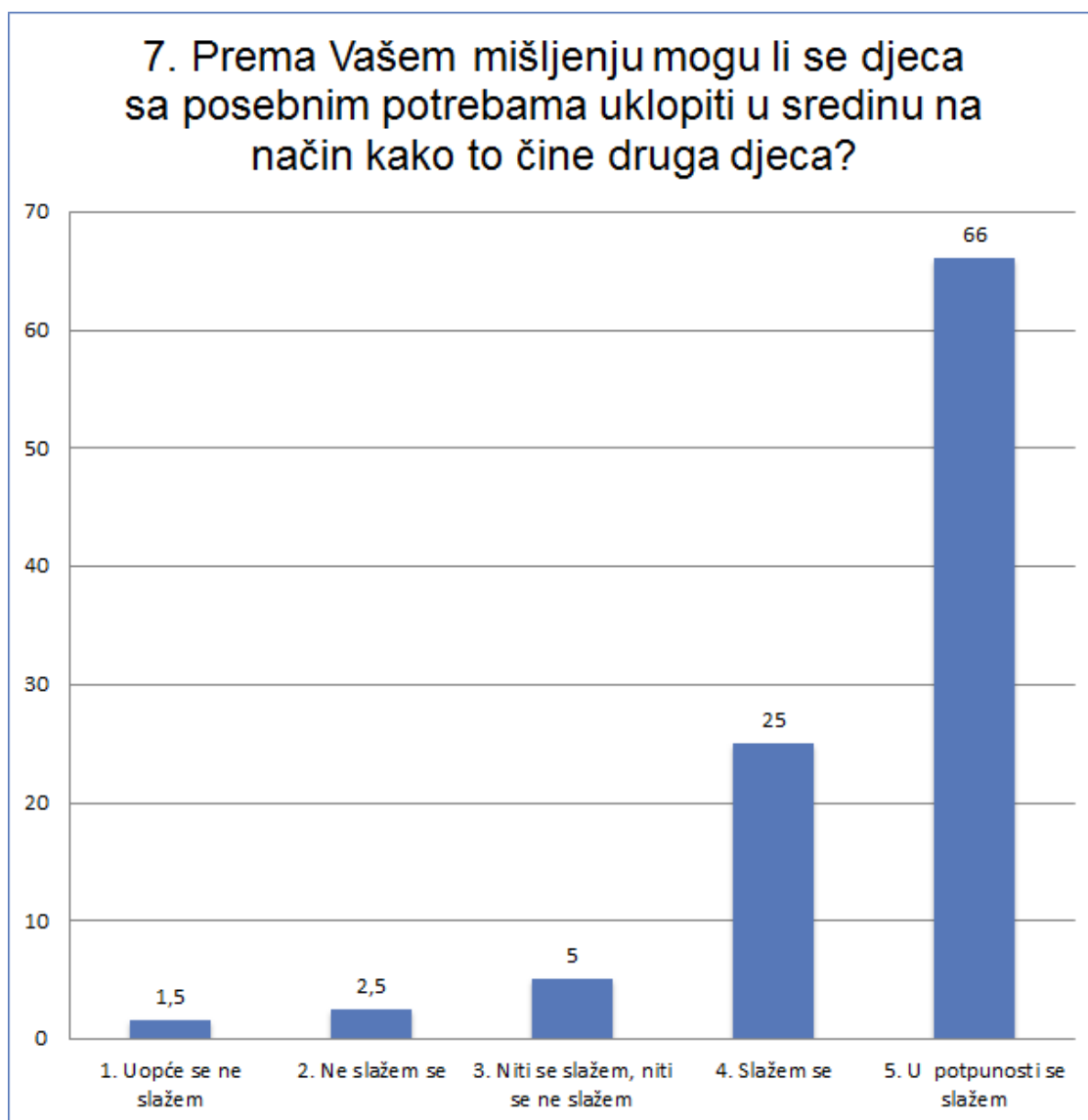
25 % ispitanika se slaže

66 % ispitanika se u potpunosti slaže

Na osnovu rezultata zaključujemo da se 4 % ispitanika smatra da država ne bi trebala da učestvuje o obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama, bez obzira koliko košta dok 91% ispitanika smatra da bi . Oni koji se ne slaću sa ovom izjavom je 5 %.

Sedmo anketno pitanje glasilo je : Prema Vašem mišljenju mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u sredinu na način kako to čine druga djeca ?

- a) Uopće se ne slažem
- b) Ne slažem se
- c) Niti se slažem, niti se ne slažem
- d) Slažem se
- e) U potpunosti se slažem

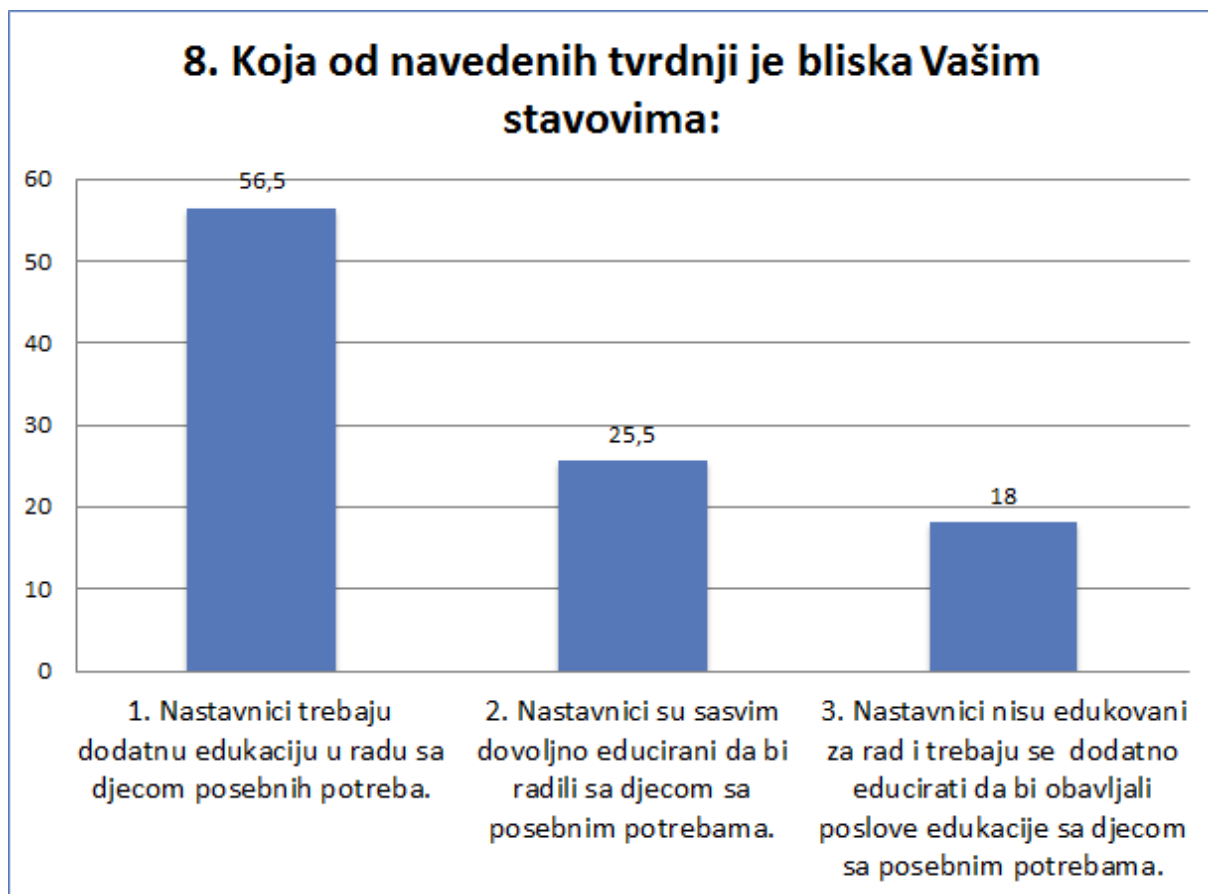
Grafikon 7: Rezultati sprovedene ankete na pitanje : Prema Vašem mišljenju mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u sredinu na način kako to čine druga djeca ?

- 1, 5 % ispitanika je dalo odgovor da se uopće ne slaže
- 2, 5 % ispitanika dalo je odgovor da se ne slaže se
- 5% ispitanika niti se slaže , niti se ne slaže
- 25% ispitanika je dalo odgovor da se slaže
- 66 % ispitanika je dalo odgovor da se u potpunosti slaže

Na osnovu dobivenih rezultata zaključujemo da 91 % ispitanika smatra kako se djeca sa posebnim potrebama mogu uključiti u sredinu slično kao i druga djeca. Ovdje isto tako možemo vidjeti da ispitanici nisu skloni diskriminaciji djece sa posebnim potrebama.

Osmo anketno pitanje glasilo je: Koja od navedenih tvrdnji je bliska Vašim stavovima:

1. Nastavnici trebaju dodatnu edukaciju u radu sa djecom posebnih potreba.
2. Nastavnici su sasvim dovoljno educirani da bi radili sa djecom sa posebnim potrebama.
3. Nastavnici nisu edukovani za rad i trebaju se dodatno educirati da bi obavljali poslove edukacije sa djecom sa posebnim potrebama.

Grafikon 8. Rezultati sprovedene ankete na pitanje : Koja od navedenih tvrdnji je bliska Vašim stavovima...?

56, 5 % ispitanika je mišljenja da nastavnici trebaju dodatnu edukaciju u radu sa djecom posebnih potrebama

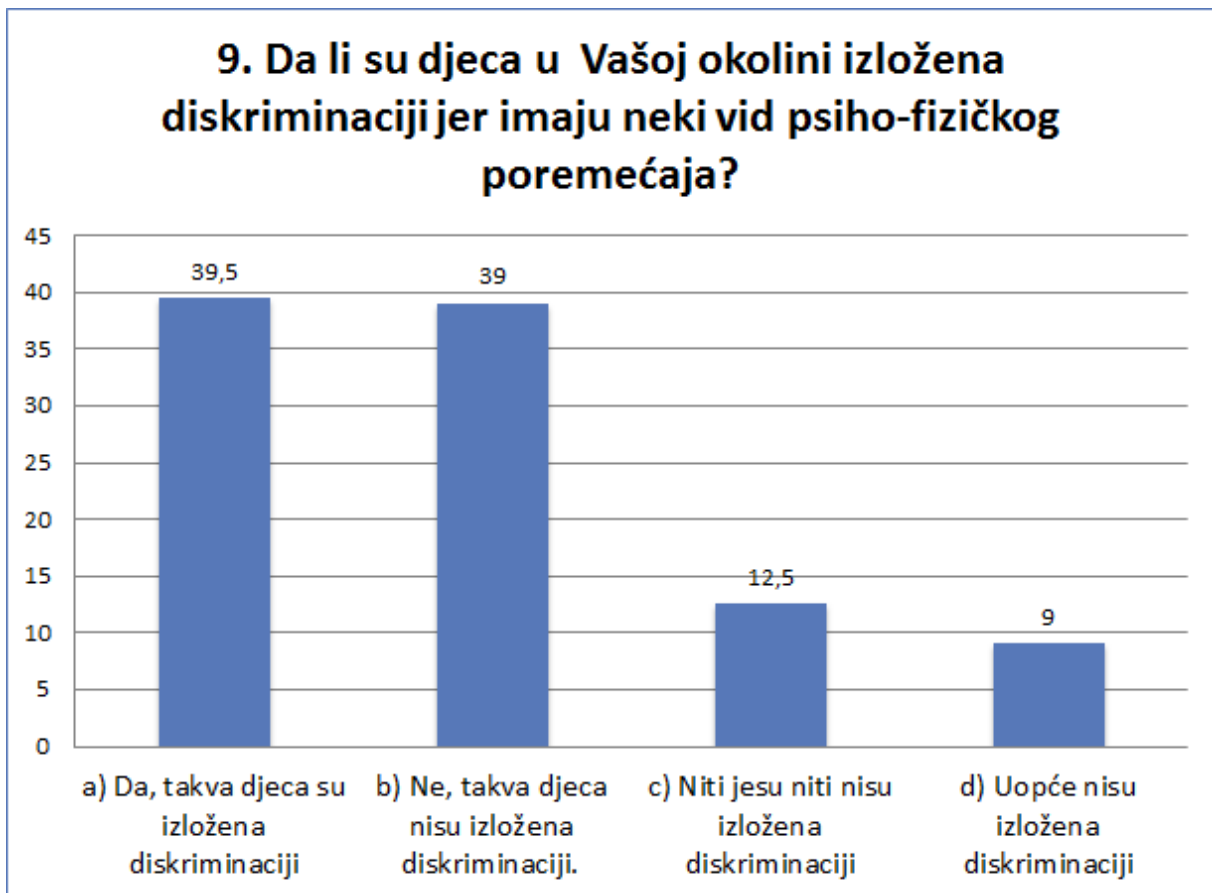
25, 5 % ispitanika je mišljenja da su nastavnici sasvim dovoljno educirani da bi radili sa djecom sa posebnim potrebama

18% ispitanika je mišljenja da nastavnici nisu edukovani za rad i trebaju se dodatno educirati da bi obavljali poslove edukacije sa djecom sa posebnim potrebama

Zaključujemo da 56,5 % ispitanika smatra da nastavnici trebaju dodatnu edukaciju u radu sa djecom sa posebnim potrebama, 25, 5 % je onih koji su mišljenja da su nastavnici sasvim dovoljno educirani, dok je mali procenat 18 % onih koji smatraju da nastavnici nisu dovoljno edukovani za rad. To nam ujedno i govori da se u ovim školama teži ka kontinuiranoj edukaciji u radu sa djecom sa posebnim potrebama.

Deveto anketno pitanje glasilo je: Da li su djeca u Vašoj okolini izložena diskriminaciji jer imaju neki vid psiho-fizičkog poremećaja?

- a) Da, takva djeca su izložena diskriminaciji
- b) Ne, takva djeca nisu izložena diskriminaciji.
- c) Niti jesu niti nisu izložena diskriminaciji
- d) Uopće nisu izložena diskriminaciji

Grafikon 9 :Rezultati sprovedene ankete na pitanje : **Da li su djeca u Vašoj okolini izložena diskriminaciji jer imaju neki vid psiho-fizičkog poremećaja?**

39, 5 % ispitanika smatra da su djeca izložena diskriminaciji

39 % ispitanika smatra da djeca sa posebnim potrebama nisu izložena diskriminaciji

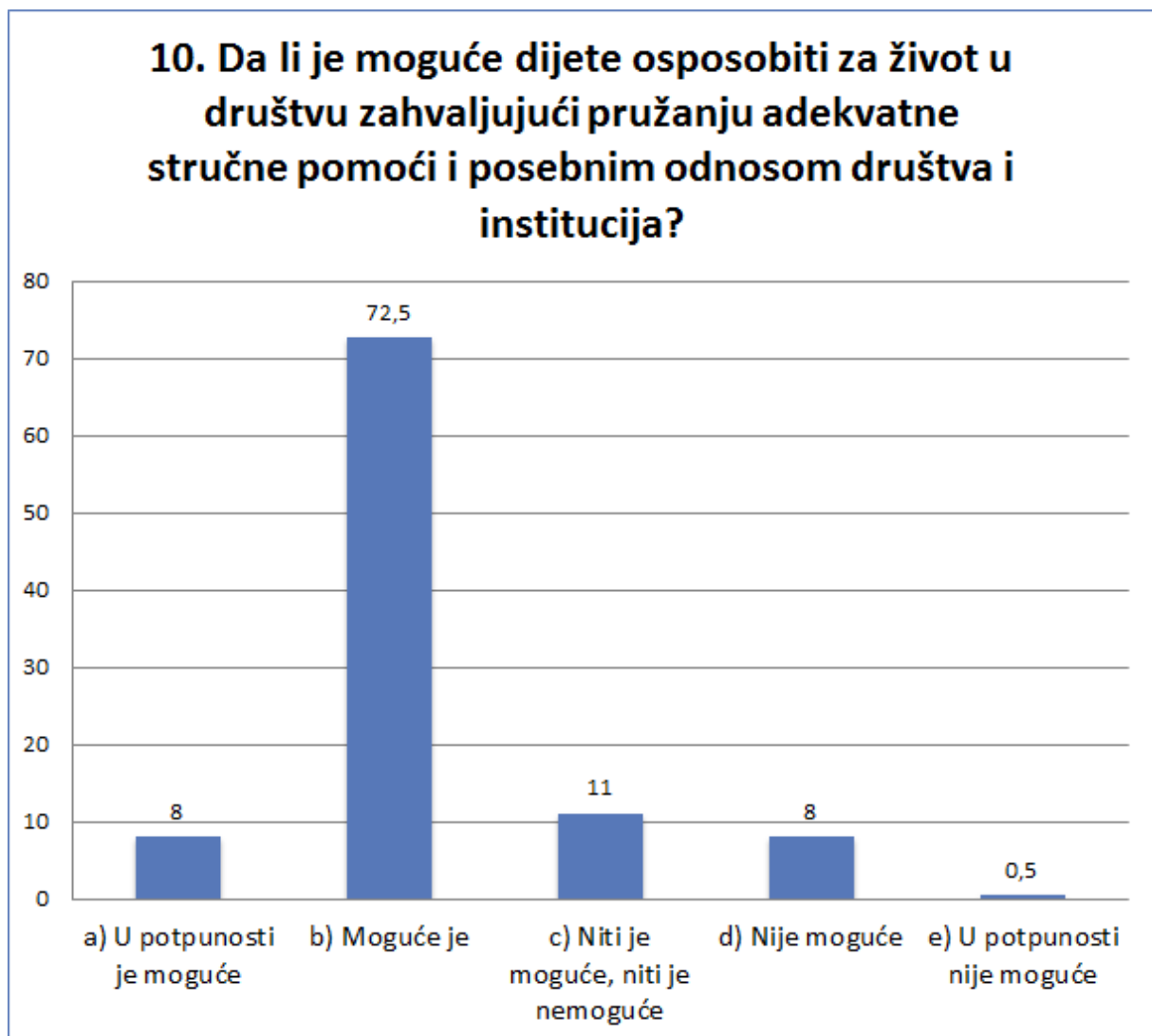
12, 5 % ispitanika smatra da djeca sa posebnim potrebama niti jesu niti nisu izložena diskriminaciji

9 % ispitanika smatra da djeca sa posebnim potrebama uopće nisu izložena diskriminaciji

Zaključujemo da su 39, 5 % djece izložena diskriminaciji, dok je 39 % onih koji smatraju da nisu. To nam sugerira da je diskriminacija djece sa posebnim potrebama prisutna .

Deseto anketno pitanje glasilo je : Da li je moguće dijete osposobiti za život u društvu zahvaljujući pružanju adekvatne stručne pomoći i posebnim odnosom društva i institucija?

- a) U potpunosti nije moguće
- b) Moguće je
- c) Niti je moguće, niti je nemoguće
- d) Nije moguće
- e) U potpunosti nije moguće

Grafikon 10 . Rezultati sprovedene ankete na pitanje : **Da li je moguće dijete osposobiti za život u društvu zahvaljujući pružanju adekvatne stručne pomoći i posebnim odnosom društva i institucija?**

8 % ispitanika smatra da je dijete u potpunosti moguće osposobiti za život u društvu zahvaljujući pružanju adekvatne stručne pomoći i posebnim odnosom društva i institucija.

72, 5 % ispitanika smatra da je dijete moguće osposobiti za život u društvu zahvaljujući pružanju adekvatne stručne pomoći i posebnim odnosom društva i institucija

11 % ispitanika smatra kako niti jeste niti nije moguće dijete moguće osposobiti za život u društvu zahvaljujući pružanju adekvatne stručne pomoći i posebnim odnosom društva i institucija

8 % ispitanika smatra da nije moguće dijete osposobiti za život u društvu zahvaljujući pružanju adekvatne stručne pomoći i posebnim odnosom društva i institucija

0, 5 % ispitanika smatra da u potpunosti nije moguće dijete moguće osposobiti za život u društvu zahvaljujući pružanju adekvatne stručne pomoći i posebnim odnosom društva i institucija

Zaključujemo da 80, 5 % ispitanika smatra da je dijete moguće osposobiti za život u društvu tako što će mu se pružiti adekvatna stručna pomoć i posebnim odnosom društva i institucija, 8, 5 % smatra kako to nije u potpunosti ili nije moguće, 11 % je ispitanika koji su bili neodlučni.

Jedanaesto anketno pitanje glasilo je: Koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život?

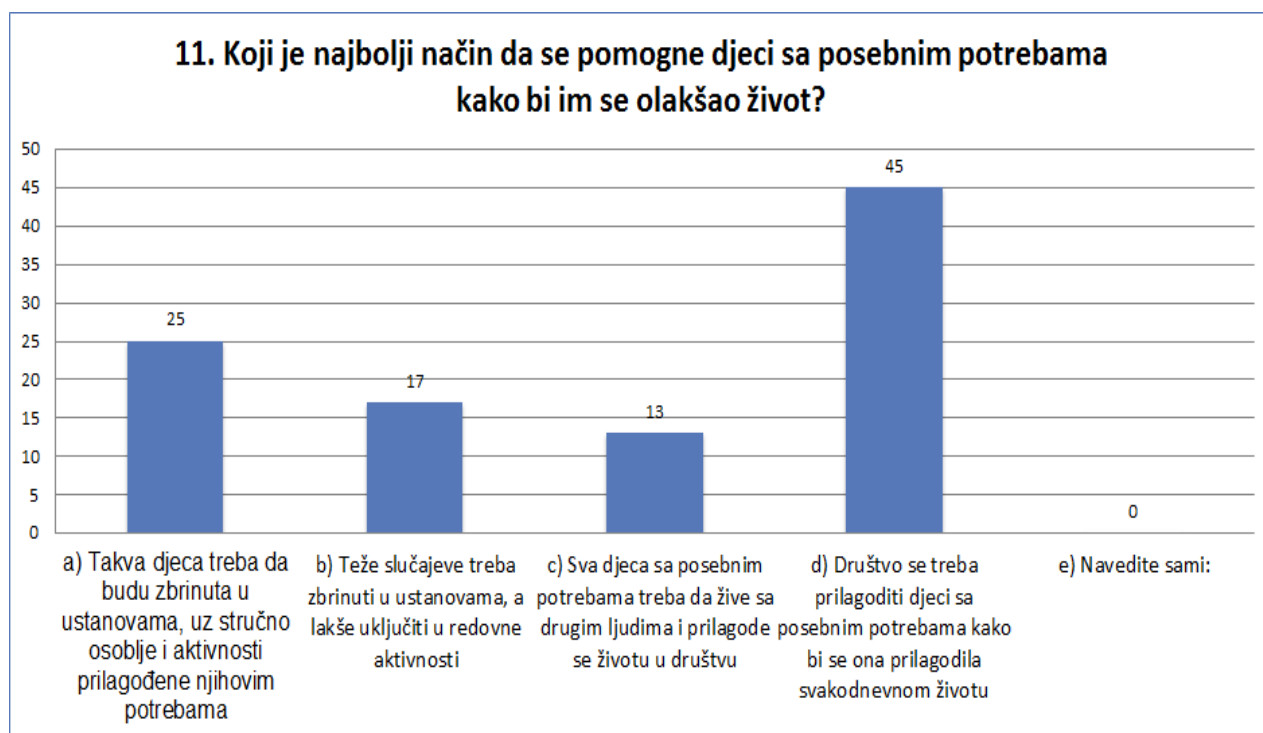
a) Takva djeca treba da budu zbrinuta u ustanovama, uz stručno osoblje i aktivnosti prilagođene njihovim potrebama

b) Teže slučajeve treba zbrinuti u ustanovama, a lakše uključiti u redovne aktivnosti

c) Sva djeca sa posebnim potrebama treba da žive sa drugim ljudima i prilagode se životu u društvu

d) Društvo se treba prilagoditi djeci sa posebnim potrebama kako bi se ona prilagodila svakodnevnom životu

e) Navedite sami: _____

Grafikon 11. Rezultati sprovedene ankete na pitanje : **Koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život?**

25 % ispitanika smatra da takva djeca treba da budu zbrinuta u ustanovama , uz stručno osoblje i aktivnosti prilagođene njihovim potrebama

17 % ispitanika smatra da teže slučajeve treba zbrinuti u ustanovama , a lakše uključiti u redovne aktivnosti

13 % ispitanika smatra da sva djeca treba da žive sa drugim ljudima i prilagode se životu u društvu

45 % ispitanika smatra da društvo treba da se prilagodi djeci sa posebnim potrebama kako bi se ona prilagodila svakodnevnom životu

Zaključujemo da se društvo treba prilagoditi djeci sa posebnim potrebama kako bi se ona prilagodila svakodnevnom životu (45 %), dok 42 % ispitanika smatra da djeca sa posebnim potrebama treba da budu smještena u ustanovama,, a lakše slučajeve uključiti u redovne aktivnosti. Oni koji smatraju da djeca treba da žive sa drugim ljudima (13 %). Niko od ispitanika nije naveo neki od načina da se pomogne djeci sa posebnim potrebama.

Dvanaesto anketno pitanje glasilo je: Prema Vašem mišljenju da li nevladine organizacije pružaju podršku i pomoć djeci sa posebnim potrebama, organizirajući razne aktivnosti, radionice u kojima učestvuju djeca? (Od ukupno pet ponuđenih odgovora moguće je zaokružiti više koji izražava Vaše mišljenje)

- a) uopće se ne slažem
- b) ne slažem se
- c) nit se slažem , niti se neslažem
- d) slažem se
- e) u potpunosti se slažem

Grafikon 12. Rezultati sprovedene ankete na pitanje : **Prema Vašem mišljenju da li nevladine organizacije pružaju podršku i pomoć djeci sa posebnim potrebama, organizirajući razne aktivnosti, radionice u kojima učestvuju djeca? (Od ukupno pet ponuđenih odgovora moguće je zaokružiti više koji izražava Vaše mišljenje)**

6 % ispitanika se uopće ne slaže da nevladine organizacije pružaju pomoć djeci sa posebnim potrebama

10 % ispitanika se ne slaže da nevladine organizacije pružaju pomoć djeci sa posebnim potrebama

12 % ispitanika niti se slaže niti se ne slaže da nevladine organizacije pružaju pomoć djeci sa posebnim potrebama

58 % ispitanika se slaže da nevladine organizacije pružaju djeci pomoć i podršku djeci sa posebnim potrebama

14 % ispitanika se u potpunosti se slaže da nevladine organizacije pružaju djeci pomoć i podršku djeci sa posebnim potrebama

Zaključujemo da se 72 % ispitanika slaže da nevladine organizacije pružaju podršku i pomoć djeci sa posebnim potrebama , a 16 % ispitanika se ne slaže da nevladine organizacije pružaju podršku i pomoć djeci sa posebnim potrebama, dok je 12% ispitanika koji se niti slažu niti ne slažu da nevladine organizacije pružaju podršku i pomoć djeci sa posebnim potrebama. Poređenjem sprovedenog istraživanja sa istraživanjem koje je sprovela Prism Research ne uočavamo velike razlike kada su u pitanju uključivanja djece sa posebnim potrebama u proces obrazovanja.

5.2. Intervju i analiza intervjuja

Nakon obavljenog intervjuja sa osobama zaposlenim u obrazovnom sistemu na području Jajca (pedagog osnovne škole, direktorica Centra za socijalni rad, roditelji djece) dati ćemo analizu svakog odgovora na pitanje i komparirati ih međusobno kako bi došli do što adekvatnijeg zaključka na master temu. Intervju smo obavili sa: pedagogicom Josipa Mušura, nastavnikom Ivica Vidović, pedagogicom Đenana Habib, nastavnica Asima Agić, roditelji djeteta sa posebnim potrebama : Ana Jakovljević , Nensi Halilović, Lejla Mecavica, Nešada Duranović, profesor Zoran Ljubičić, prof. Hrvatskog jezika i književnosti Josipa Bogić.

Pedagogica Mušura smatra da su djeca uključena u obrazovni proces. Roditelji su ti koji trebaju prihvatiti da imaju dijete koje je bolesno. Diskriminacije nema, a prava djeteta se poštuju.

Nastavnik Vidović smatra da su djeca uključena u proces obrazovanja. Roditelji trebaju imati pomoćnika u nastavi, asistenta. Ističe da ne postoji diskriminacija kada su u pitanju djeca sa posebnim potrebama.

Pedagogica Habib smatra da se država treba pobrinuti za djecu sa posebnim potrebama, da se nastavnici trebaju educirati, a za to je potreban stručni tim, te kako roditelje ne razumije okolina.

Nastavnica Agić smatra da su roditelji obično bez ekonomskih sredstava da bi vodili dovoljno računa o svojoj djeci. Ne misli da postoje i da se prava djece sa posebnim potrebama poštuju.

Roditelj djeteta sa posebnim potrebama Jakovljević smatra se prava djeteta ne poštuju, a to potkrijepljuje primjerom svog sina koji nije primljen u školu jer nije imao mogućnost uplate za istu. Također, navodi da osoblje nije dovoljno stručno u radu sa takvom djecom. Ističe da je prisutan nedostatak asistenata koji bi radili sa djecom u nastavi. Kao veliki problem joj predstavlja odvođenje i dovođenje djeteta i pravo školovanja. Kao primjer poštivanja prava navodi svog sina koji je sa 2. godine bio operiran i ispoštovana su njegova zakonska prava.

Roditelj djeteta sa posebnim potrebama Halilović smatra da je osoblje koje radi sa djecom nestručno, da je nedostatak asistenata u nastavi. Kao primjer problema sa kojim se susreće navodi upis djeteta u vrtić. U vrtiću djetetu se ne posvećuje pažnja pa se često dešava da dijete bude u ćošku ne možda zbog nebrige stručnog tima već zbog nedostatka vremena da se djetetu posveti vrijeme. Isitče da je diskriminacija prisutna.

Roditelj Mecavica je istakla da diskriminacija postoji, kao i da dijete nema prava.

Prof. Ljubičić, dvoumi se kod pitanja da li su djeca uključena ističe da nije dovoljno informiran. Osoblje koje radi sa djecom je nedovoljno stručno. Detaljnije navodi na koji način se može pomoći djeci sa posebnim potrebama. On navodi kako treba snimiti trenutno stanje, usporediti ga sa postojećim, koristiti usluge civilnog društva, permanentno educirati nastavno osoblje angažirati asistenta u nastavi, podsticati djecu na rad i vannastavne aktivnosti. Prema njegovom mišljenju nema diskriminacije, a prava djeteta se poštuju.

Roditelj Duranović, smatra da djeca nisu uključena, da se od istih distancira iz neznanja. Kao primjer pomoći navodi da se djeci omogući pristup u svaku javnu ustanovu, probudi svijest ljudi prema djeci sa posebnim potrebama. Neodlučna je kada je u pitanju prisustvo diskriminacije. Smatra da se ne poštuju prava djece sa posebnim potrebama.

Profesorica Hrvatskog jezika i književnosti Bogić istakla je da djeca nisu uključena u obrazovni proces. Na osnovu dvadesetogodišnjeg iskustva smatra da nastavnici nisu educirani dovoljno za rad sa djecom. Kao prijedlog šta je potrebno da bi se poboljšala uključenost navodi intervenciju, edukaciju roditelja, kao i uvođenje asistenata. Prema njenom mišljenju diskriminacija je prisutna, škole su te koje ne čine ništa, dok su roditelji i djeca obespravljani. Prava su prisutna samo na papiru, u praksi nisu.

Zaključujemo da djeca sa posebnim potrebama nisu dovoljno uključena u obrazovni proces, da je prisutna diskriminacija, da nastavno osoblje nije dovoljno educirano te da se prava djece sa posebnim potrebama ne poštuju. Pored toga navodimo kao problem neangažiranost asistenata i malo broj onih koji su angažirani.

5.3.Preporuke rada sa djecom sa posebnim potrebama

Kao preporuke rada sa djecom sa posebnim potrebama navodimo sljedeće:

- Poštivanje Konvencija o pravima djeteta, njeno provođenje i uvođenja promjena koje bi pomogle rješavanju problema koja imaju djeca sa posebnim potrebama.
- Spriječavanje svakog vida diskriminacije djece sa posebnim potrebama i osvješćivanje stanovništva, nosiocima odgovornosti za ovu djecu, stručnom osoblju. Podizanje svijesti trebalo bi se uvoditi u obrazovanju, zdravstvu i zaštiti. Konkretno, organizirati kurseve u školama koje bi upoznavale djecu o problemima sa kojima se suočavaju osobe sa posebnim potrebama, kako se trebaju ponašati u blizini i na koji način se družiti a da to ni u kom slučaju ne naškodi djeci sa posebnim potrebama. To bi što bi svakako imalo pozitivan ishod po školu, djecu, a time i roditelje.
- Raditi na uklanjanju problema inkluzije u školama, zdravstvenim ustanovama i sličnim institucijama, tj. stvoriti atmosferu jednakosti i zajedništva što bi doprinjelo da djeca sa posebnim potrebama ne osjete da su drugačija u odnosu na svoje vršnjake.
- Kontinuirano educirati nastavno osoblje i slati ih na seminare, konferencije o djeci sa posebnim potrebama.
- Pružiti podršku porodici djece sa posebnim potrebama i uključivati ih pristupanjem na pojedinim časovima koje pohađaju njihova djeca kako bi imali uvid postupanja nastavnika prema njihovoj djeci i na taj način dodatno proširili svoje iskustvo budući da su oni ti koji nose najveći teret.
- Dati priliku djeci sa posebnim potrebama da sudjeluju u donošenju odluka i pravo glasa za određenje promjene u specijaliziranim institucijama.
- Kontinuirano godišnje organizirati intervju sa djecom i roditeljima i na taj način ima omogućiti da kažu mišljenje i probleme sa kojima se suočavaju u toku obrazovanja a i šire.

- Osigurati podršku i prilagodbu ustanove i osoblja, omogućiti djeci sa posebnim potrebama puno sudjelovanje u grupi sa vršnjacima.

6 . ZAKLJUČAK

Generalno, najveći problem uključivanja djece u školama jeste nedostatak timskog rada. Konkretno to se misli na praktičan dio uključivanja djece jer u opisu rada stručnih saradnika stoji kako oni surađuju. Na koji način će nastavno osoblje postupati sa djecom ovisi od opremljenosti ustanove, iskustva, obrazovanja edukatora, pristupa djeci, saradnje sa roditeljima djece sa posebnim potrebama.

Na osnovu sprovedenog istraživanja u školama „ 13.Rujan“ i „ Berta Kučera „ **zaključujemo:**

- **Ispitivana djeca su upoznata sa karakteristikama i problemima sa kojima se suočavaju djeca sa posebnim potrebama**
- **Djeca sa posebnim potrebama su uključena u obrazovni proces**
- **Djeca sa posebnim potrebama su draga, vole ih i želi im se pomoći**
- **Da država treba da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta**
- **Da se djeca sa posebnim potrebama mogu uklopiti u sredinu na način kako to rade njihovi vršnjaci**
- **Da nastavnici trebaju da se educiraju u radu sa djecom sa posebnim potrebama**
- **Da su djeca izložena diskriminaciji**
- **Da je dijete moguće osposobiti za život u društvu zahvaljujući pružanju adekvatne stručne pomoći i posebnim odnosom društva i institucija.**

Zahvaljujući sprovedenim intervjuima zaključujemo da djeca nisu uključena u obrazovni proces, da je prisutna diskriminacija, da se ne poštuju prava djece, da je potrebno dodatno educirati nastavno osoblje i angažirati asistente u nastavi unatoč prepreci da je to teže izvodljivo jer takvi projekti potražuju velike novčane iznose.

Stoga, zaključujemo:

- **da su djeca sa posebnim potrebama uključena u obrazovni proces u OŠ „ 13.Rujan „ i OŠ „ Berta Kučera“**
- **da je potrebna kontinuirana edukacija nastavnog kadra**
- **da su djeca sa posebnim potrebama žrtve diskriminacije, ne u navedenim školama, već generalno**

- **da nevladine organizacije pružaju pomoć i podršku, osnažujući osobnosti socijalizaciji socijalne uključenosti.**

Prepreke sa kojima se suočava BiH jedna od glavnih je svakako društvena stigmatizacija i diskriminacija. Djeca sa posebnim potrebama se susreću sa nedostatkom obuke , nerazumijevanjem od strane nastavnika. Dešava se da takva djeca često trpe nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje. Djeca sa posebnim potrebama bivaju smještena u specijalizirane ustanove što dodatno utječe na njegovo djelovanje u društvu. Na procesu socijalnog uključivanja veliki doprinos dao je UNICEF zajedno sa ministarstvom obrazovanja tako što su primjenjivali pristup podučavanja inkluzivnom obrazovanju djece sa posebnim potrebama.

Na djecu sa posebnim potrebama gledajmo kao i na svako drugo dijete. Bosanskohercegovačko društvo unatoč predrasudama pokušava da uz malo više truda, tolerancije, ljubavi, bude društvo bez predrasuda kada su u pitanju djeca sa posebnim potrebama.

Na kraju, nemojmo zaboraviti da:

"Sve odrasle osobe su najprije bile djeca.
(Ali se malo njih toga sjeća.)"

Antoine de Saint-Exupery

LITERATURA

Knjige:

1. Buljubašić, Suada, Maloljetnička delikvencija, Sarajevo, 2005.
2. Fanuko, Nenad, Sociologija, Zagreb, 2004.
3. Giddens, Anthony, *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.
4. Gudjons, Herbert, Pedagogija – temeljna znanja, Zagreb, : Educa, 1994.
5. Haralambos, Holborn, *Sociologija: Teme i perspektive*, Golden marketing – tehnička knjiga Zagreb, 2002.
6. Koković Dragan: Društvo i obrazovni kapital, Novi Sad, 2009.
7. Miković, Milanka, prevencija socijalne isključenosti djeteta sa intelektualnm teškoćama, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2011.
8. Rot, Nikola, Osnovi socijalne psihologije, Beograd, 1983.
9. Švraka Emira i Šego Iris, Kućna fizikalna terapija djece sa poteškoćama u učenju, Zola štampa, Sarajevo, 2008.
10. Tomić, Ruža, Savjetodavni odgojni rad, Tuzla, 2006.
11. Tompson Jenny , Vodič za rad s djecom i učenicima s posebnim odgojno - obrazovnim potrebama, Zagreb, 2016
12. Vukoje, Jovan, Asocijalno ponašanje mladih, Banja Luka, 2010.
13. Vujević, Miroslav, Uvod u sociologiju obrazovanja, Zagreb, 1991.
14. Vuković, Drenka, Araderenko, Mihail, Socijalne reforme, sadržaj rezultata, Beograd, 2011.

Rječnici, leksikoni, priručnici, časopisi:

15. *Obrazovanje odraslih – časopis za obrazovanje odraslih i kulturu*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2002.
16. *Sociološki leksikon*, OOUR Savremena knjiga, Beograd, 1982.
17. Lavić Senadin, *Leksikon socioloških pojmova*, Sarajevo, Fakultet političkih nauka, 2014.
18. Mimica Aljoša i Bogdanović Marija ur.: „*Sociološki rečnik*“, Beograd, Zavod za udžbenike, 2007.
19. Klaić, Bratoljub, *Rječnik stranih riječi*, Školska knjiga d.d. ZG, 2007.

World Wide Web:

20. Bejaković, Predrag, Vodič za socijalnu uključenost,
<http://www.ijf.hr/progress/Vodic%20za%20socijalnu%20ukljucenost.pdf> (pristupljeno: 20.05.2019).
21. Ćup, Zoran, Socijalna iskučenost: pojam , pristupi i operacionalizacija Vol. 35 No. 1-2, 2004., <https://hrcak.srce.hr/14459> (pristupljeno: 20.07.2019).
22. Definition of „ special needs“,
<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/special-needs> (pristupljeno: 25.04.2018).
23. Djeca sa posebnim potrebama, <https://ars-longa.page.tl/Djeca-sa-posebnim-potrebama.htm> (pristupljeno: 14.11.2018).
24. Cerić, Haris,Definiranje inkluzivnog obrazovanja
<https://dejanakovacevic.files.wordpress.com/2013/04/def-io-nskola.pdf> (pristupljeno: 25.04.2018).
- 25.Fondacija FSU u BiH , Zastani i Poslušaj- Zašto je važna socijalna uključenost?

https://www.youtube.com/watch?v=gyeGDIUXnAk&feature=share&fbclid=IwAR0Yfe9S4cTr5niZGxiW0PqxLeIVGDsP_dsCPEZq4Rhep0FgVtGR7NTgvN0

26. Fondacija FSU u BiH „Priča u fokusu- Aida Šahmanović #ZastaniIPoslušaj

<https://www.youtube.com/watch?v=9T5Wog8F36E>

27. Inkluzija, Mreža podrške inkluzivnom obrazovanju, <http://www.osmitraljeta.edu.rs/inkluzija.html> (pristupljeno: 20. 07.2019)

28. Institucija obdusmena za ljudska prava BiH, Specijalni izvještaj o stanju prava djece sa posebnim potrebama/ smetnjama u psihofizičkom razvoju, https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2013020406342668bos.pdf

(pristupljeno: 28.04. 2019).

29. Ivanković, Aleksandra, Analitika Centra za društvena istraživanja, Obrazovanje djece sa invaliditetom u BiH: dug put od integracije do inkluzije https://diskriminacija.ba/sites/default/files/node_file_upload/obrazovanje_djece_sa_invaliditetom_final.pdf (pristupljeno: 20.06.2019).

30. Koščak, Anamarija, Stavovi o djeci sa invaliditetom,

<https://zir.nsk.hr/islandora/object/unin:1559/preview> (pristupljeno: 05. 05.2019).

31. Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom,

http://www.mhrr.gov.ba/PDF/Konvencija_bos.pdf (pristupljeno: 10.05.2019).

32. Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine, Vlada Republike Hrvatske, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2007_06_63_1962.html , (pristupljeno: 15.11.2018).

33. Partnerstvo za socijalnu uključenost, <https://www.libela.org/vijesti/538-partnerstvo-za-socijalnu-ukljucenost/> (pristupljeno 14.11.2018).

34. Radio.ba, Pogrešna dijagnoza: Dječaka iz Viteza šest godina u školi vodili kao "retardiranog", <https://www.radiosarajevo.ba/metromahala teme/pogresna-dijagnoza-djecaka-iz-viteza-sest-godina-u-skoli-vodili-kao->

[retardiranog/347509?fbclid=IwAR1p8UyB7MQk1kcxFkmsO4u55Uk3Avr_GF8-DrXqGpUXIjDfEhXGyzGbZqI](https://www.facebook.com/retardiranog/347509?fbclid=IwAR1p8UyB7MQk1kcxFkmsO4u55Uk3Avr_GF8-DrXqGpUXIjDfEhXGyzGbZqI)

(pristupljeno: 15.08.2019).

35. Socijalna uključenost, Pozitivna iskustva Švicarskog programa, podrške nevladinim organizacijama,

http://www.ibhi.ba/Documents/Publikacije/2006/Socijalna_Ukljucenost_Bhs.pdf, (pristupljeno: 14.11.2018).

36. Instrukcija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Specijalni izvještaj o stanju prava djece s posebnim potrebama/smetnjama u psihofizičkom razvoju, Novembar, 2010. godine

https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc2013020406342668bos.pdf (pristupljeno: 1.3.2020).

37. Šušnjara Snježana, Svjetlo riječi, Inkluzija u školi-inkuzija u društvu, <http://www.svetlorijeci.ba/kolumne/inkluzija-u-%C5%A1koli-%E2%80%93-inkluzija-u-dru%C5%A1tvu>

(pristupljeno: 19.05.2019).

38. Teljigović, Aida, Svi smo mi djeca sa posebnim potrebama, <http://predskolska.ba/svi-smo-mi-osobe-sa-posebnim-potrebama/> (pristupljeno: 1.08.2019).

39. Unicef, Nevidljiva djeca od prepoznavanja do inkluzije, https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Nevidljiva_djeca_publicacija.pdf

(pristupljeno: 28. 04. 2019).

40. Unicef, Djeca sa poteškoćama u razvoju,

https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Djeca_s_teskocama_HR_6_13_w.pdf

(pristupljeno: 28. 04. 2019) .

41. Unicef, Istraživanja i izvještaji, <https://www.unicef.org/bih/istra%C5%BEivanja-i-izvje%C5%A1taji> (pristupljeno 05. 05. 2019).

42. Unicef, Stanje djece u svijetu 2013, Djeca sa teškoćama u razvoju, https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Djeca_s_teskocama_HR_6_13_w.pdf

43. Zakon o socijalnoj zaštiti,

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_socijalnoj_zastiti.html , (pristupljeno : 15.11.2018).

44. Znanje, stavovi i iskustva sa djecom sa smetnjama u razvoju, Rezultati kvantitativnog istraživanja – Sarajevo Juni, 2013.,

<https://www.unicef.org/bih/media/816/file/Znanje,%20stavovi%20i%20iskustva%20sa%20djecom%20sa%20smetnjama%20u%20razvoju.pdf>

(pristupljeno: 22. 04. 2019).

45. Vodič kroz inkluziju u obrazovanja

http://www.skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fe14bb195_06Vodickrozinkluzijuuo_brazovanju.pdf (Pristupljeno: 01.04.2018)

46. Večernji list, Nadarenu djecu otkrivaju testom već u trećem razredu,

<https://www.vecernji.hr/zagreb/nadarenu-djecu-otkrivaju-testom-vec-u-trecem-razredu-1023713> (pristupljeno: 26.12.2018.)

47. Vrtić, Zvončica, Rada sa djecom za posebne potrebe, <http://www.vrtic-zvoncic.zagreb.hr/default.aspx?id=103>

48. Vujić, Nevena, Šta je socijalna isključenost,

https://www.academia.edu/5738133/%C5%A0ta_je_socijalna_isklju%C4%8Denost

(pristupljeno: 26.12.2018).

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisao samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Saglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum _____

Potpis _____

PRILOZI RADU

Prilog br.1 : Anketni upitnik

Poštovani,

pred Vama se nalazi anketni upitnik koji se sprovodi u cilju istraživanja na temu " SOCIJALNA UKLJUČENOST OSOBA SA POSEBNIM POTREBAMA U OSNOVNOM OBRAZOVANJU " povodom prikupljanja građe za izradu Master rada na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu.. Anketa je anonimna, svi dobijeni podaci biće prikazivani kao grupni i korišteni isključivo u znanstvene svrhe.

Starosna dob _____

Zaokružite spol: M Ž

Pitanja:

1. Prema Vašem mišljenju koji je izraz adekvatniji kada se radi o djeci kod kojih su tjelesne, umne i čulne sposobnosti ispod prosječnih mogućnosti djece istog uzrasta?

- a) Djeca sa posebnim potrebama
- b) Bolesna djeca
- c) Niti su djeca sa posebnim potrebama, niti bolesna
- d) Ne znam

2. Na osnovu kojih nedostataka možete uočiti da se radi o djeci sa posebnim potrebama?

- a) Na osnovu spoljašnjeg izgleda
- b) Na osnovu ponašanja

3. Da li poznajete neko dijete sa smetnjama u razvoju ili nekoga čije dijete ima slične smetnje?

- a) Da, poznajem nekoga ko ima smetnje u razvoju
- b) Ne, ne poznajem nekoga ko ima smetnje u razvoju
- c) Niti poznajem niti ne poznajem nekoga ko ima smetnje u razvoju

d) Uopšte ne poznajem nekog ko ima smetnje u razvoju

4. U kojoj mjeri se slažete sa slijedećom izjavom:

" Djeca sa posebnim potrebama u mojoj školi su uključena u obrazovni proces."

1. uopće se ne slažem

2. ne slažem se

3. niti se slažem, niti se ne slažem

4. slažem se

5. u potpunosti se slažem

5. Na koji način se Vi ophodite prema djeci sa posebnim potrebama?

a) Ignorišem ih skoro uvijek kada mogu

b) Ismijavam im se

c) Dragi su mi, volim im pomoći

d) Nisu mi dragi, ne volim im pomoći

6. "Smatrate li da bi država trebala da učestvuje o obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama, bez obzira koliko to košta ? "

1. Uopće se ne slažem

2. Ne slažem se

3. Niti se slažem, niti se ne slažem

4. Slažem se

5. U potpunosti se slažem

7. Prema Vašem mišljenju mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u sredinu na način kako to čine druga djeca ?

a) Uopće se ne slažem

b) Ne slažem se

c) Niti se slažem, niti se ne slažem

d) Slažem se

e) U potpunosti se slažem

8.Koja od navedenih tvrdnji je bliska Vašim stavovima:

1. Nastavnici trebaju dodatnu edukaciju u radu sa djecom posebnih potreba.
2. Nastavnici su sasvim dovoljno educirani da bi radili sa djecom sa posebnim potrebama.
3. Nastavnici nisu edukovani za rad i trebaju se dodatno educirati da bi obavljali poslove edukacije sa djecom sa posebnim potrebama.

9. Da li su djeca u Vašoj okolini izložena diskriminaciji jer imaju neki vid psiho-fizičkog poremećaja?

- a) Da, takva djeca su izložena diskriminaciji
- b) Ne, takva djeca nisu izložena diskriminaciji.
- c) Niti jesu niti nisu izložena diskriminaciji
- d) Uopće nisu izložena diskriminaciji

10. Da li je moguće djete osposobiti za život u društvu zahvaljujući pružanju adekvatne stručne pomoći i posebnim odnosom društva i institucija?

- a) U potpunosti nije moguće
- b) Moguće je
- c) Niti je moguće, niti je nemoguće
- d) Nije moguće
- e) U potpunosti nije moguće

11. Koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život?

- a) Takva djeca treba da budu zbrinuta u ustanovama, uz stručno osoblje i aktivnosti prilagođene njihovim potrebama
 - b) Teže slučajeve treba zbrinuti u ustanovama, a lakše uključiti u redovne aktivnosti
 - c) Sva djeca sa posebnim potrebama treba da žive sa drugim ljudima i prilagode se životu u društvu
 - d) Društvo se treba prilagoditi djeci sa posebnim potrebama kako bi se ona prilagodila svakodnevnom životu
 - e) Navedite sami: _____
-

12. Prema Vašem mišljenju da li nevladine organizacije pružaju podršku i pomoć djeci sa posebnim potrebama, organizirajući razne aktivnosti, radionice u kojima učestvuju djeca? (Od ukupno pet ponuđenih odgovora moguće je zaokružiti više koji izražava Vaše mišljenje)

- a) uopće se ne slažem
- b) ne slažem se
- c) nit se slažem , niti se neslažem
- d) slažem se
- e) u potpunosti se slažem

Hvala Vam mnogo što ste izdvojili svoje vrijeme za ovu anketu!

Datum inervjua:

Vrijeme intervjuja:

Mjesto: Jajce

Intervjuiran:

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu?
2. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta?
3. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u sredinu na način na koji to čine druga djeca?
4. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo opohode prema djeci sa posebnim potrebama?
5. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?
6. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu?
7. Jeste li vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama?

Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li navesti sa kojim problemima se susreću roditelji djece sa posebnim potrebama?
8. Da li su djeca u školi izložena bilo kojem obliku diskriminacije?
9. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?

Prilog br. 3 Sprovedeni intervjui

Datum intervjua: 02.10.2019.

Vrijeme intervjua: 10:00

Mjesto intervjua: OŠ " 13 RUJAN " Jajce

Intervjuiran/ a: Pedagogica, Josipa Mušura

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu ?
 - Djeca sa socijalnim potrebama su dovoljno uključena u obrazovni proces.
2. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta ?
 - Da. Država bi trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednakih mogućnosti svoj djeci sa posebnim potrebama.
3. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u u sredinu na način na koji to čine druga djeca?
 - Mislim da je trenutni program inkluzije dobar, ali i da im je potreban individualni rad uz pomoć asistenata.
4. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo ophode prema djeci sa posebnim potrebama ?
 - Djeca se ponašaju dobro. Dobili su već upute kako da se ponašaju prema takvoj djeci.
5. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?
 - Naravno da jeste, mora biti stručno.
6. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu ?
 - Iskreno, da idu redovno u školu, da budu u inkluziji, ali da imaju posebno specijalni odjel.
7. Jeste li Vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama ? Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li navesti sa kojim problemima susreću roditelji djece sa posebnim potrebama ?
 - Nisam roditelj djeteta sa posebnim potrebama. Roditelji najčešće ne žele prihvatiti djecu da imaju takav problem i zbog nastaju svi ostali problemi.
8. Da li su djeca izložena bilo kojem obliku diskriminacije ?
 - Ne. Djeca nisu izložena bilo kom obliku diskriminacije.
9. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?
 - Da . Poštuju se prava djeteta.

Datum intervjuja: 02.10.2019.

Vrijeme intervjuja: 10:50

Mjesto intervjuja: OŠ " 13.RUJAN " Jajce

Intervjuiran : Nastavnik, Ivica Vidović

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu ?
 - Da. Jesu uključena su u obrazovni proces.
2. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta ?
 - Da . Naravno da bi država trebala da učestvuje.
3. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u u sredinu na način na koji to čine druga djeca?
 - Ne mogu. Žalosno, ali ne mogu.
4. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo ophode prema djeci sa posebnim potrebama ?
 - Ophode se dobro. Mislim da sve do onog trenutka kada oni postanu nemogući. Kada djeca sa posebnim potrebama pokažu svoju grublju stranu, kada počnu da pljuju, udaraju tad druga djeca uzvrate da bi se odbranili. Inače, oni kojima ja predajem druga djeca nikada neće prva dirati takvu djecu sa posebnim potrebama odnose se normalno prema njima.
5. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?
 - Mislim da je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad za takvu djecu.
6. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu ?
 - Mislim da je potrebno imati pomagače u nastavi. Najbolje bi bilo da ima psiholog, pedagog, defektolog. Da ima neko ko je stručan za takvu djecu . Ja osobno mogu predavati samo takvoj djeci.
7. Jeste li Vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama ? Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li navesti sa kojim problemima se susreću roditelji djece sa posebnim potrebama?
 - Ne, nisam roditelj djeteta sa posebnim potrebama.
 - Znam da takve roditelje ne razumije okolina i da nemaju odmah pomoćnika u nastavi. Mislim da nastavnici dosta izlaze u susret. Jedino ako majka ili otac nisu shvatili da je njihovo dijete bolesno onda oni misle da su svi nastavnici protiv njih. Jedino to.
8. Da li su djeca izložena bilo kojem obliku diskriminacije ?
 - U našoj školi djeca nisu izložena diskriminaciji.
9. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?
 - Prema mom mišljenju prava djeteta se poštuju.

Datum intervjuja: 20.09.2019.

Vrijeme intervjuja: 09:00

Mjesto intervjuja: OŠ " Berta Kučera " Jajce

Intervjuiran /a: Pedagogica, Đenana Habib

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu ?
 - Pa mislim da su djeca dovoljno uključena u obrazovni proces. Mi dosta pomažemo u tome i unaprijeđujemo. Trudimo se da obezbjedimo besplatan pribor i udžbenike djeci kako bi im olakšali.
2. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta ?
 - Da. Smatram da bi država trebala da učestvuje što više bez obzira koliko to košta kako bi djeca imala istu mogućnost kao i sva druga djeca.
3. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u sredinu na način na koji to čine druga djeca?
 - Učenici i društvo se ophode prema djeci sa posebnim potrebama od situacije do situacije, oblika i problema koji dijete ima. Neki se ophode na lakši, a neki na teži način. Zavisno od oblika da li je lakša mentalna, ako je umjerena ide teže. Nemamo prilagođenih programa, nemamo logopeda, defektologa, znači sami se snalazimo za sve.
4. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo ophode prema djeci sa posebnim potrebama?
 - U našoj školi su ta djeca apsolutno uključena i druga djeca im pomažu da uspiju. Sad imamo i nekih par asistenata koji pomažu pa ide lakše.
5. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?
 - Nastavnici kažu da nisu dovoljno educirani za rad sa djecom sa posebnim potrebama i da bi se država trebala pobrinuti da se oni educiraju. Treba im pomoć u tome i da se u školi zaposli stručni tim koji će više raditi s tom djecom.
 - Nastavnici se ne mogu na času fokusirati samo na jednog ili dva učenika.
6. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu ?
 - Po mom mišljenju kao što rekoh potreban je stručni tim saradnika koji će više raditi s tom djecom. Potreban nam je logoped, defektolog, psiholog, a pedagog je uvijek tu.
7. Jeste li Vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama ? Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li navesti sa kojim problemima se susreću roditelji djece sa posebnim potrebama?

- Nisam roditelj djeteta sa posebnim potrebama. Roditelji se susreću sa mnogim problemima od samog početka problema i saznanja da dijete ima neki oblik poteškoće u razvoju. Često nailaze na nerazumijevanje okoline.

- 8. Da li su djeca izložena bilo kojem obliku diskriminacije ?
 - U našoj školi djeca nisu izložena diskriminaciji.
- 9. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?
 - Da. Prava djeteta se poštuju.

Datum intervjua: 19.02.2019.

Vrijeme intervjua: 19:00

Mjesto intervjua: Jajce

Intervjuiran / a: Nastavnica, Asima Agić

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu ?
 - Zavisi o kakvim socijalnim potrebama se radi. Po mom mišljenju djeca i nisu baš uključena u obrazovni proces dovoljno. Prvo zbog našeg plana i programa koji imamo i nije usklađen.
2. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta ?
 - Naravno da bi država trebala da učestvuje. Pogotovo da djeca koja imaju malo veće zaostatke. Trebali bi da imaju posebnog asistenta koji bi se posvetio takvoj djeci, jer mi nastavnici se ne možemo posvetiti toliko da se fokusiramo samo na tu djecu sa posebnim potrebama, a traži se da budu uključena u obrazovni proces.
3. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u u sredinu na način na koji to čine druga djeca?
 - Mislim da se mogu uklopiti na način na koji to čine i druga djeca. Pogotovo veliku ulogu u tom ima prvobitno učitelj koji uči da se ta djeca prihvate na što bolji mogući način.
4. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo ophode prema djeci sa posebnim potrebama?
 - Konkretno u mom slučaju na nastavi je u početku bilo problema, djeca su bila ismijavana od strane druge djece. Ismijavali su se fizičkom izgledu, kada nešto ne znaju i sl. Međutim, kako su djeca starija prihvataju djecu sa posebnim potrebama, prihvaćena su i čak što više trude se da im pomognu.
5. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?
 - Nastavno osoblje nije stručno za rad sa takvom djecom. To je veliki problem. Prepušteni smo sami sebi . Ja kao nastavnica član ni na fakultetu nisam imala neke natuknice kako takvoj djeci pomoći.
6. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu ?
 - Mislim da se radi na integraciji te djece. Takva djeca trebaju posebnu pažnju i posebnu posvećenost i da su u manjim grupama. U razredima u kakvim su oni sad nemoguće je da se postigne neki rezultat.
7. Jeste li Vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama ? Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li

navesti sa kojim problemima se susreću roditelji djece sa posebnim potrebama?

- Nisam roditelj djeteta sa posebnim potrebama. U prvom redu ta djeca su većinom iz ruralnih mjesta. Roditelji su nezaposleni i nemaju dovoljno sredstava ni vremena da im se posvete. Ne razumije ih okolina. Loša ekonomska situacija im onemogućava adekvatan tretman za odlske logopedu, defektologu, psihologu jer oni iziskuju i te osobe u svom životu.

8. Da li su djeca izložena bilo kojem obliku diskriminacije ?

- Da. Djeca su izložena različitim oblicima diskriminacije.

9. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?

- Ne bih rekla da se upotpunosti poštuju sva prava djeteta. Nisu svi ni upućeni koja su to dječija prava. Ono što je najbitnije jeste da se djete ne zlostavlja fizički.

Datum intervjua: 20.09.2019.

Vrijeme intervjua: 17:00

Mjesto intervjua: Udruženje " Vodopad ljubavi " Jajce

Intervjuiran / a: Roditelj djeteta sa posebnim potrebama, Ana Jakovljević

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu ?
 - Po mom mišljenju djeca nisu dovoljno uključena u obrazovni proces.
2. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta ?
 - Da. Država bi trebala da im omogući jednake mogućnosti i šansu.
3. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u u sredinu na način na koji to čine druga djeca?
 - Djeca se mogu uklopiti u sredinu na način na koji to čine druga djeca. Moj sin Stipo koji je upravo ostao bez škole. Trebao je ići u 9 razred. Međutim, sve papire koje sam prikupila i odnijela u centar nisu prihvatili. Kasno sam otišla tako da je izgubio pravo na školu. Ove godine je trebao da ide u Sarajevo u Medjenicu ili Novi Travnik Duga, ali centar nije potpisao to. Pitali su me samo ko će snositi te troškove. Dok oni ne potpišu Stipo ne može da ide. A inače u školi su ga djeca dobro prihvatila, on je društven i uvijek su mu druga djeca pomagala.
4. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo ophode prema djeci sa posebnim potrebama?
 - Prema mom mišljenju kroz primjer mog sina mislim da se pretežno fino odnose svi prema djeci sa posebnim potrebama.
5. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?
 - Nastavno osoblje nije dosta stručno za rad s takvom djecom. Jedan nastavnik ne može dovoljno posvetiti pažnju djeci sa posebnim potrebama. Ako ih u razredu ima više teško je. Ja sam nemoćna da mu pokazujemo bilo šta i da ga učim.
6. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu ?
 - U školi bi trebalo da imaju asistente, a uz to i stručni tim od logopeda do svih koji su stručni za rad sa djecom sa posebnim potrebama.
7. Jeste li Vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama ? Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li navesti sa kojim problemima se susreću roditelji djece sa posebnim potrebama?
 - Jesam. Moje dijete je dijete sa posebnim potrebama. Što se tiče mog djeteta jedino što ga moram voditi od škole i ići po njega i što je izgubio pravo ići u školu. Drugih problema u školi nije bilo.

8. Da li su djeca izložena bilo kojem obliku diskriminacije ?
 - Većina djece je izložena diskriminaciji, nažalost.
9. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?
 - Neki poštuju prava, a neki ne. Mi smo jako teško prošli s mojim Stipom kada je imao operaciju u 2 godini života. Bila je operacija srca u pitanju i tada su nam mnogi izašli u susret.

Datum intervjua: 20.09.2019.

Vrijeme intervjua: 18:30

Mjesto intervjua: Udruženje " Vodopad Ljubavi " Jajce

Intervjuiran / a: Roditelj djeteta sa posebnim potrebama, Nensi Halilović

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu ?
 - Djeca nisu dovoljno uključena u obrazovni proces. Djeca imaju različite dijagnoze i treba im se posvetiti mnogo više pažnje, a kod nas je to teško.
2. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta ?
 - Naravno da bi trebala da se posveti. Djeca nemaju osnove uvjete za odlazak u vrtić, školu. Mi kao roditelji se mnogo mučimo za sve to.
3. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u u sredinu na način na koji to čine druga djeca?
 - Uz puno rada i truda djeca se mogu uklopiti u sredinu na način kako to čine i druga djeca. Glavni problem im je socijalizacija. Djeca moraju da se socijalizuju. Potreban im je stručni tim koji će se posvetiti svakom djetetu i ta djeca nesmiju biti izdvojena od ostale djece.
4. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo ophode prema djeci sa posebnim potrebama?
 - Svjesni smo situacije u našoj državi. Djeca su negdje dobro prihvaćena, negdje nisu. Jedni se ophode dobro prema njima, drugi loše. Sve zavisi gdje se dijete nalazi i koji problem ima.
5. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?
 - Mislim da nastavno osoblje nije dovoljno stručno za rad s takvom djecom.
6. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu ?
 - Moraju imati adekvatne asistente koji će raditi s njima kako bi im bilo lakše.
7. Jeste li Vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama ? Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li navesti sa kojim problemima se susreću roditelji djece sa posebnim potrebama?
 - Da. Ja sam roditelj djeteta sa posebnim potrebama. Susretala sam se sa mnogim problemima. Imala sam mnogo prepreka dok sam ga upisala u vrtić. Tete su posvećene svoj djeci i nisu mogle samo njemu da se posvete. Dijete većinu vremena provede u čošku jer nema nekog ko bi se posvetio samo njemu. Dijete mora bit konstantno na oku, a tete ne mogu pažnju posvetim samo njemu.
8. Da li su djeca izložena bilo kojem obliku diskriminacije?
 - Jesu. Djeca su puno izložena diskriminaciji, a toga jako puno imamo.
9. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?

- Prava djeteta se ne poštuju nimalo. Svjesni smo da mora postojati poštovanje svih međusobno i da je mnogo slučajeva u kojima se ovakva djeca omalovažavaju.

Datum intervjua: 05.10.2019.

Vrijeme intervjua: 10:00

Mjesto intervjua: Jajce

Intervjuiran/ a: Lejla Mecavica

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu ?
 - Djeca sa socijalnim potrebama jesu uključena u obrazovni proces, ali nedovoljno. Moglo bi to puno više, puno bolje.
2. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta ?
 - Država itekako bi trebala da da učešće maksimalno u obrazovnom procesu bez obzira koliko to košta. Čak što više smatram da bi to trebalo biti više nego kod zdrave djece.
3. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u u sredinu na način na koji to čine druga djeca?
 - Ovisno koliko su prihvaćeni od okoline u kojoj se nalaze djeca s posebnim potrebama. Smatram da bi itekako trebala biti uključena u sve aktivnosti ukoliko im zdravlje dozvoljava kao i zdrava djeca.
4. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo ophode prema djeci sa posebnim potrebama?
 - Prema mom ličnom iskustvu vezano za moju djevojčicu ophode se jako dobro prema njoj. Što se toga tiče jako sam zadovoljna, ali se dešavaju loša iskustva što se toga tiče imam ih dosta.
5. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?
 - Ovisno o pristupu istih, a smatram da mogu jako puno pomoci osobama sa posebnim potrebama.
6. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu ?
 - Najbolji način pomoći osobama sa posebnim potrebama je tako što će ih društvo prihvatiti, neće ih odbacivati niti gledati drugačije.
7. Jeste li Vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama ? Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li navesti sa kojim problemima se susreću roditelji djece sa posebnim potrebama?
 - Ja imam jednu predivnu djevojčicu zbog koje bih mijenjala svijet, a ona je promijenila moj u svakom smislu. Pokazala mi je šta znači biti JAK. Izazovi sa kojima se najčešće susrećem jeste da takva djeca nemaju dovoljno pažnje od strane države, nemaju asistente na nastavi, finansijsku pomoć, besplatne udžbenike, pribor i drugo.
8. Da li su djeca izložena bilo kojem obliku diskriminacije?

- Diskriminacija postoji. Ovisno u kakvoj se okolini nalaze.
9. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?
- Vrlo malo se poštuju prava djeteta. Može to puno bolje da bi nam svima bilo lijepo i ugodno. Tako bi svi bili sretni i zadovoljni.

Datum intervjua:09.10.2019.

Vrijeme intervjua: 10:00

Mjesto intervjua: Srednja Strukovna Škola "Jajce"

Intervjuiran : Profesor Zoran Ljubičić

Promatram problem u odnosu vlast-škola/nastavnici – civilno društvo. Izostavljam roditelje.

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu ?
 - Mislim da nisu. Ogovor je baziran na iskustvu rada u školi: nije mi poznato da je ikad od školski vlasti (primarno od njih) ovaj problem bio u žiži interesa. Ostavljam mogućnost da nisam dovoljno informiran.
2. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta ?
 - Apsolutno. Problem je, međutim systemske prirode: obrazovni sustav uređen je na nivou entiteta, odnosno kantona u FBiH. Bilo bi potrebno analizirati zakonska rješenja i recentnu praksu za svaki kanton da bi se osvijestilo iskustvo, a onda ponudila odgovarajuća rješenja.
3. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u u sredinu na način na koji to čine druga djeca?
 - Mogu. Uvažavajući specifičnost njihovih tjelesnih i mentlnih sposobnosti i potreba.
4. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo ophode prema djeci sa posebnim potrebama?
 - U cjelini pozitivno. Primjer prije nekoliko godina iz Gimnazije: učenici su cijeli godinu na rukama iznosili učenika s distrofijom nogu na prvi kat. Iz iskustva znam da će me učenici upozoriti na postojanje takvih učenika u odjelu i ukazati na njihov problem prije nego ću iz drugih izvora dobiti takvu informaciju o njima. Kako se društvo odnosi prema ovim učenicima? Bilo bi potrebno provesti neko istraživanje da saznamo kako je to u svakodnevnoj komunikaciji, a koliko pratim, udruge civilnog društva sigurno ulažu puno napora da senzibiliziraju javnost o ovom problemu.
5. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?
 - Nastavno osoblje sigurno nije dovoljno stručno za rad s osobama s posebnim potrebama. U zadnje vrijeme u našoj školi bili su organizirani neki seminari s temama iz psihologije i pedagogije (nisam sudjelovao) , a neki profesori bili su uključeni i u rad udruge " Vodopad ljubavi " (mislim da znaš o čemu se radi).
6. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu ?
 - Najprije odgovarajućim istraživanjima snimiti stanje na svim razinama vlasti

- Proučiti postojeća zakonska rješenja, usporediti ih po različitim razinama vlasti i utvrditi koja od njih daju najbolje rezultate
 - Usporediti postojeće prakse, odnosno iskustva po svim segmentima odgojno-obrazovnog procesa: razine vlasti, institucije, stručnost svih sudionika procesa, motivacija, nagrađivanje... te nakon studiozne evaluacije izabrati najbolji model
 - Koristiti iskustva udruga civilnog društva
 - Permanentno educirati nastavno osoblje, a gdje god je moguće, sada i odmah, angažirati asistente
 - Djecu / učenike s posebnim potrebama stalno podsticati na rad u vannastavnim aktivnostima i sl.
7. Jeste li Vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama? Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li navesti sa kojim problemima se susreću roditelji djece sa posebnim potrebama?
- Ne. Iz mog iskustva znam da je škola- vlasti – nastavno osoblje imalo korektan odnos s roditeljima ovih učenika.
8. Da li su djeca izložena bilo kojem obliku diskriminacije?
- U nekom izraženom obliku mislim da ne. Držim da su nastavnici korektni prema ovim učenicima, a kada je u pitanju odnos ostalih učenika prema učenicima s posebnim potrebama – hm! U holi školske zgrade uvijek mogu vidjeti usamljene takve učenike, ali i one – pogotovo učenice oko kojih se okuplja šire društvo.
9. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?
- U principu – da. Jedan pozitivan pomak donijeli su etički kodeksi, pravilnici i protokoli o ocjenjivanju te postupanju u graničnim situacijama, a koje ranijih godina nismo imali. Svi nastavnici imaju obavezu na početku školske godine upoznati učenike s oblicima rada, elementima i mehanizmima ocjenjivanja, njihovim pravima..sigurno je tu pomogao i aktivizam učenika o zaštiti njihovih prava, primjer iz osobnog iskustva: prije nekih 5-7godina skrenuo sam kolegama / kolegicama u zbornici da obrate pozornost na zahtjeve učenika za zaštitom o njihovih prava. Bilo je podsmijeha, kolutanja očima i slično, a danas većina njih radi na raznim projektima oji se tiču ljudskih prava. Znaš da sam ja uradio i plan rada s učenicima s posebnim potrebama, a vjerovatno su i ostali profesori radili nešto po tom pitanju. Ja sam se, usput, malo sklonio od svega zbog neadekvatne evaluacije mog rada, ali si ti s tim već upoznata.

Datum intervjua:07.10.2019.

Vrijeme intervjua: 19:00

Mjesto intervjua: Udruženje " Vodopad Ljubavi" Jajce

Intervjuirana: Nešada Duranović

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu ?
 - Djeca sa socijalnim potrebama nisu dovoljno uključena u obrazovni proces.
2. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta ?
 - Država bi trebala puno više učestvovati u obezbježivanju jednakih mogućnosti i šansi za djecu sa posebnim potrebama.
3. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u u sredinu na način na koji to čine druga djeca?
 - Djeca sa posebnim potrebama dobrim dijelom mogu se uklopiti u sredinu na način nakoji to čine druga djeca.
4. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo ophode prema djeci sa posebnim potrebama?
 - Moje mišljenje je da se učenici i društvo iz neznanja u većini slučajeva ponašaju distancirano.
5. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?
 - Nastavno osoblje nije dovoljno stručno za rad s djecom sa posebnim potrebama.
6. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu ?
 - Moje mišljenje kako da se pomogne djeci sa posebnim potrebama trebalo bi osposobiti pristup u svaku javnu ustanovu. U globalu moje mišljenje je da se probuditi svijest kod društva prema djeci sa posebnim potrebama i onda bi društvo bilo upoznato kako pomoći.
7. Jeste li Vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama ? Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li navesti sa kojim problemima se susreću roditelji djece sa posebnim potrebama?
 - Da, ja sam roditelj djeteta sa posebnim potrebama. Trebalo bi da imaju asistente koji bi im pomagali na nastavi na kojeg zakonom imaju pravo.treba im omogućiti školovanje prema njihovim mogućnostima i potrebama. Kao roditelj susrećem se sa raznim izazovima, kao što su prijevoz, asistenti, diskriminacija, školski plan nije prilagođen. Učionice i toaleti nisu osposobljeni za djecu sa posebnim potrebama. Ne postoji parking za osobe s posebnim potrebama.
8. Da li su djeca izložena bilo kojem obliku diskriminacije?
 - S vremena na vrijeme može se primijetiti blaži oblik diskriminacije.
9. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?
 - Prema mom m išljenju ne poštuje se većina pravila.

Datum intervjuja: 10.10.2019.

Vrijeme inervjuja: 13:00

Mjesto intevjuja: SSŠ "Jajce", Jajce

Intevjuirana: Profesorica Hrvatskog jezika i književnosti Josipa Bogić

1. Prema Vašem mišljenju da li su djeca sa socijalnim potrebama dovoljno uključena u obrazovnom procesu?

- Nakon dvadeset godina rada u obrazovanju mislim kako djeca s poteškoćama u razvoju nisu dovoljno uključena u obrazovni proces te kako se ništa puno nije promijenilo u zadnjem desetljeću.

1. Smatrate li da bi država trebala da učestvuje u obezbjeđivanju jednake mogućnosti i šanse za djecu sa posebnim potrebama bez obzira koliko to košta ?

- Prema Konvenciji o pravima djeteta koju je potpisala i BiH, djeca s poteškoćama moraju imati osigurane najbolje uvjete za svoje obrazovanje i treba biti omogućena njihova integracija u lokalnoj zajednici i šire. Smatram kako je ovo pitanje zanemareno i kako se odnos nadležnih institucija mora početi mijenjati.

2. Mogu li se djeca sa posebnim potrebama uklopiti u sredinu na način na koji to čine druga djeca?

- Djeca s poteškoćama u razvoju ne mogu sudjelovati u svim segmentima života, ali svako od njih može i mora biti podržano u razvijanju onih vještina koje su osnovne za njihov što kvalitetniji život. Svako od njih može dati svoj doprinos zajednici.

3. Kako se prema Vašem mišljenju učenici i društvo ophode prema djeci sa posebnim potrebama?

- Učenici i društvo prihvaćaju djecu s poteškoćama dok su još mali, ali u pubertetu postaje izraženija razlika, dolazi do grupiranja, odbacivanja i izrugivanja takve djece. Djeca s poteškoćama često su po strani i nemaju iskrene prijatelje.

4. Da li je nastavno osoblje dovoljno stručno za rad sa osobama sa posebnim potrebama?

- Nastavnici nisu educirani za rad s djecom s poteškoćama u razvoju niti postoji značajna briga oko tog pitanja. To najčešće podrazumijeva dodatni rad na što mnogi ne žele odvajati svoje vrijeme.

5. Prema Vašem mišljenju koji je najbolji način da se pomogne djeci sa posebnim potrebama kako bi im se olakšao život u društvu ?

- Nezaobilazni su koraci rana intervencija, rad sa defektologom, logopedom, psihologom i drugim stručnim suradnicima, edukacija roditelja i pomoć roditeljima, asistent u vrtiću i školi, izrada prilagođenih planova koji doista mogu biti korisni za razvoj, dobra suradnja roditelja i škole te lokalne zajednice s ciljem što samostalnijeg života djeteta.

6. Jeste li Vi roditelj djeteta sa posebnim potrebama ? Ukoliko jeste, sa kojim izazovima se susrećete tokom školovanja? Ukoliko niste, možete li navesti sa kojim problemima se susreću roditelji djece sa posebnim potrebama?
- Ja sam majka djevojčice koja ima psihofizicke smetnje u razvoju i epilepsiju. Pohađa osmi razred. Ona ima jako izražene smetnje u razumijevanju, koncentraciji i motivaciji što jako otežava usvajanje gradiva. Ometa drugu djecu pri radu. Iako po rješenju o kategorizaciji ima pravo na prilagođeni program, to se uglavnom svodi na davanje zadataka koje treba naučiti kod kuće. U posljednje vrijeme je frustrirana jer je gradivo jako teško, ima svaki dan po šest sati, a ne prati gradivo što često dovodi do njezinog agresivnog ponašanja. Povremeno ima asistenta u nastavi. Djeca s poteškoćama u redovitoj nastavi doživljavaju se kao problematična, nepoželjna jer se ne ponašaju kao sva druga djeca. Uglavnom, roditelji su u jako nezavidnom položaju jer snose svu odgovornost za "neprilagodjenost" svoje djece.
7. Da li su djeca izložena bilo kojem obliku diskriminacije?
- Najvažniji oblik diskriminacije jest što škole i nadležne institucije ne čine ništa kako bi djeca s poteškoćama u razvoju dobila bolje uvjete za napredovanje, od rođenja, preko školovanja i kasnijeg života. Tako su sva takva djeca i njihovi roditelji- obespravljani.
8. Prema Vašem mišljenju poštuju li se prava djeteta?
- Djeca i mladi s poteškoćama u našoj državi zasad prava imaju samo na papiru. Vrijeme je da se nešto počne mijenjati.